

SKAUT

ISSN 1898-7729

HARGERSKIE PISMO HISTORYCZNE • KWARTALNIK • TARNÓW • CZERWIEC 2026 r. • ROK XXII • NR 2 [84]

Nowe harcerskie muzeum biograficzne: Dom Zośki w Zalesiu Dolnym.
Fot. Marek Popiel, 28 czerwca 2026 r.

OD REDAKCJI

Obecny numer „Skauta”, bardziej obszerny niż zazwyczaj, poświęcony został głównie odznakom harcerskim oraz ich wykonawcom. Marcin Binasiak ma pod tym względem szczególnie zasługi. Jego poprzedni artykuł, o harcerskich guzikach, zamieszczony w osiemdziesiątym numerze „Skauta” w 2025 roku, wprowadził nas w tajniki filobutonistycznej wiedzy. Obecny artykuł rozwija przed czytelnikami opowieść o firmie, której produkty można rozpoznać na historycznych mundurach harcerskich i które stanowią ozdobę najlepszych kolekcji harcerskich. Autor odtwarza drobniogowo dotąd nieznane lub zapomniane szczegóły, a przede wszystkim porządkuje naszą wiedzę o odznakach i odznakach harcerskich.

Lesław Dall w swoim artykule odtworzył historię odznaki KIHAM-u z 1982 roku oraz prezentuje ich numerowaną listę. W tabeli można jednak dostrzec wiele pustych pól, których w trakcie poszukiwań nie udało się wypełnić nazwiskami. Można mieć tylko nadzieję, że czytelnicy „Skauta” uzupełnią tę tabelę i bazę wiedzy o działalności poszczególnych środowisk KIHAM w Polsce.

Harcerstwo ma już sto piętnastoletnią historię. Na tym tle opisywane w obydwu artykułach działania dzieli kilkadziesiąt lat. Mają

jednak wspólny mianownik: brak wielu zachowanych lub znanych źródeł!

Życie harcerskie toczy się niezwykle intensywnie na wszystkich szczeblach struktur. Niestety, nie są one w wielu wypadkach trwale opisywane i zapisywane, a jeśli, to w mediach społecznościowych, które nie pozwalają na trwałe archiwizowanie tak upublicznionej informacji. Konieczne jest zapewnianie tradycyjnych, papierowych kronik bieżącymi zapisami działalności i uzupełnionych wklejanymi i podpisywanymi fotografiami oraz na przykład rozkazami. Tworzenie archiwów hufców, chorągwi i naczelnictwa mają swoje prawne umocowania. Konieczne jest jednak robienie archiwów drużyn lub szczepli. Także te zbiory będą pomocne w odtwarzaniu historii za lat kilkanaście czy kilkadziesiąt.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie rozpoczęło we wrześniu 2025 roku skanowanie zbiorów harcerskich, na które składa się 2706 opracowanych jednostek archiwalnych (Zespół Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego, sygnatura: 2/76/0) i które zajmują przestrzeń 47,81 metrów bieżących. Na początku czerwca 2026 roku, na stronie internetowej: *Szukaj w archiwach* udostępniono pierwszą partię 78 636 skanów. Jest to bardzo długo oczekiwane działanie umożliwiające szeroki, wręcz nieogra-

niczony dostęp badaczy do zasobów archiwalnych. Słowa podziękowania należą się całemu zespołowi pracowników AAN w Warszawie, a szczególnie panu dyrektorowi Mariuszowi Olczakowi, który rozumie potrzeby harcerskich badaczy i dostrzegł konieczność zeskanowania zbiorów harcerskich zapewniając w ten sposób ich najlepszą ochronę. W odróżnieniu od wielu innych archiwów i muzeów, skany z tej instytucji można pobierać nieodpłatnie.

Klamrą spinającą ten numer „Skauta” są informacje o muzeach. Opisane są krótko, choć potrzebne są obszerniejsze opracowania dotyczące: Muzeum Harcerskiego im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w Zakopanem oraz Muzeum Harcerstwa w Warszawie, obchodzące w tym roku dwadzieścia pięć lat istnienia i pracy na rzecz społeczeństwa. Na ich tle pokazujemy nowe muzeum biograficzne powstałe w Zalesiu Dolnym, poświęcone rodzinie Zawadzkich, a zwłaszcza Tadeuszowi Zawadzkiemu, pseudonim Zośka oraz jego przyjaciółom z *Kamieni na szaniec*, tak pięknie opisanych przez Aleksandra Kamińskiego.

Znów jednak zabrakło miejsca na zaprezentowanie nadesłanych do redakcji „Skauta” książek i czasopism. W kolejnym numerze na pewno to naprawimy. ■

Marek Popiel

SKAUT. HARCERSKIE PISMO HISTORYCZNE © ISSN 1898-7729

Redakcja: **Lesław Dall** - Zakopane, **Marek Karpiński** - Tarnów, **Marek Popiel** (red. naczelny, odpowiedzialny i wydawca) • Adres redakcji: ul. Krakowska 42/9, 33-100 Tarnów • tel. 530 324 027 • skaut.tarnow@gmail.com • www.skaut.tarnow.pl • „SKAUT” jest harcerskim pismem niezależnym • Wszelkie prawa zastrzeżone ©1996-2026 • Przedruk z zgodą redakcji, za wskazaniem autora i źródła tekstu • Nadesłane materiały redakcja publikuje nieodpłatnie • Redakcja zastrzega sobie prawo adiustacji nadesłanych tekstów, dokonywania skrótów i zmian • Publikowane teksty nie zawsze są zgodne ze stanowiskiem redakcji •

Przedsięwzięcie o charakterze non profit •

Marek Popiel

OTWARCIE DOMU ZOŚKI W ZALESIU DOLNYM

Dom Zośki, to część Muzeum Piaseczna.

W upalne niedzielne południe 28 czerwca 2026 roku odbyła się uroczystość otwarcia nowego muzeum. Pod ogromnym dębem dającym zbawczy cień, zasiedli zaproszeni goście, których przywitała pani Violetta Jarząbkowska, dyrektor Muzeum Piaseczna.

Ogromne wrażenie na wszystkich osobach uczestniczących w otwarciu zrobił budynek i jego wnętrza, a przede wszystkim wystawa: *Pięknie żyć. Opowieść o rodzinie Zawadzkich*. Jej autorem jest Paweł Jakuboszczak, który znakomicie wyczuł urok tego miejsca i przybliżył zwiedzającym życie rodziny, a szczególnie Tadeusza Zawadzkiego, Zośki.

Wszystkie meble i eksponaty prezentowane w domu i na wystawie, zostały z ogromnym pietyzmem i dbałością o szczegóły odrestaurowane i zakonserwowane. Zadbano o dobór odpowiedniego oświetlenia i bezpieczny sposób eksponowania najcenniejszych obiektów. Wszystkim, którzy tworzyli to muzeum należą się słowa uznania i gratulacje.

Zachęcam do odwiedzenia Domu Zośki przy ulicy Królowej Jadwigi 11 w Zalesiu Dolnym, 05-500 Piaseczno. ■

M. Popiel

Fragment ekspozycji. Fot. Marek Popiel.

Uczestnicy uroczystości. Fot. Marek Popiel.

Tablica pamiątkowa na głązie przy wejściu na posesję Domu Zośki.
Fot. Marek Popiel.

Marcin Binasiak

FIRMA KASPRZYKIEWICZ I SZMAKFEFER. ODZNAKA ZLOTU W SPALE I INNE WYROBY GRAWERSKIE WYTWARZANE DLA ZWIĄZKU HARCERSTWA POLSKIEGO

Wstęp

W 2025 roku obchodziliśmy dziewięćdziesiątą rocznicę Jubileuszowego Złotu Harcerstwa Polskiego w Spale, który trwał od 11 do 25 lipca 1935 roku na terenach łowieckich przylegających do letniej rezydencji prezydenckiej. Z okazji Złotu, który odbywał się dzięki uprzejmości prof. Ignacego Mościckiego – prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i zarazem protektora ZHP, wydano szereg odznak, oznak, plakiet i in. wyrobów grawerskich. Przez wiele lat podejmowano starania, aby ustalić, która z odznak była odznaką oficjalną. Efektem zestawienia harcerskich odznak spalskich znanych historykom i kolekcjonerom i analiza dokumentów źródłowych, pozwala z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że oficjalna odznaka złotu w Spale ujrzała światło dzienne w warszawskiej firmie Kasprzykiewicz i Szmakfefer. Firma ta była wykonawcą także wielu innych harcerskich wyrobów artystyczno-grawerskich dla Związku Harcerstwa Polskiego.

Zgłębianie dorobku artystycznego grawerów rozpocząłem w 2010 roku, gdy nabyłem krzyż harcerski wykonany w firmie Teodora Groszkowskiego. Wówczas była to postać harcerskim kolekcjonerom prawie zupełnie nieznana, a to właśnie jego zakład wytwarzał pierwsze krzyże harcerskie, co udało się ustalić w toku przeprowadzonego procesu badawczego. To wystarczyło, aby rozpaścić zainteresowanie i rozpocząć studiowanie losów także innych grawerów wytwarzających harcerskie odznaki, oznaki, a także

elementy umundurowania. W tym miejscu nasuwa się konstatacja, iż historia grawerstwa – w kontekście *harcerianów* – to temat nieczęsto obecny tak w literaturze i mediach tradycyjnych, jak i internetowych. A przecież

(1841–1915) otworzył w Warszawie zakład artystyczno-litograficzny¹. Zakład ten specjalizował się w wykonywaniu m.in. map, obrazów religijnych na papierze i płótnie oraz książeczek do nabożeństwa. Początkowo fir-

Ulica Bielańska w Warszawie, krata pocztowa, 1913 r. Zbiory redakcji „Skauta”.

dzieje firm, ich założycieli i wspólników, uczniów i nauczycieli fachu pozwalają zgłębiać kunszt, technologię, a także wielokontekstowość i kulisy produkcji. Przeszłość zapisana w falerystyce to arcyważny detal stanowiący uzupełnienie dziejów Harcerstwa, gdyż falerystyka jest nauką pomocniczą historii.

Historia firmy

Początki firmy sięgają 1872 roku, kiedy przybyły z Tarnowa Feliks Kasprzykiewicz

ma miała siedzibę przy ul. Miodowej 4, a następnie kilkakrotnie zmieniała adres².

¹ *Księga Adresowa Miasta Warszawy*, Warszawa, 1896; Antoni Żwan, red., *Adresy Warszawy na rok 1909*, Warszawa, 1909; *Wykaz Parafii oraz Spis Duchowieństwa Rzymsko-katolickiego w Królestwie Polskiem z dodaniem Informatora Przemysłowo-handlowo-rolnego „Swoj do Swego” i Spisem Towarzystw Spożywczych w Król. Polskiem*, Warszawa, 1913.

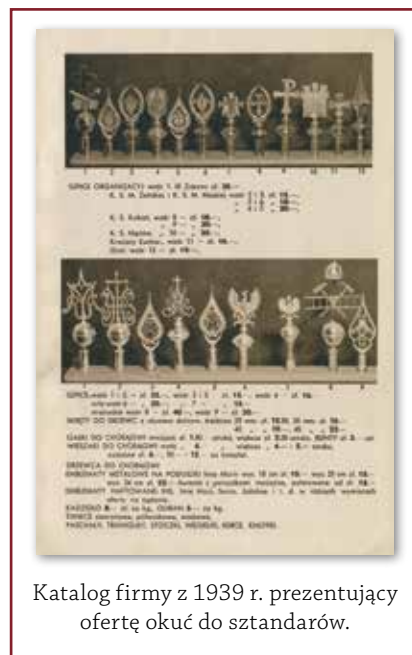
² W następnych latach mieściła się kolejno: przy ul. Miodowej 6, ul. Świętojskiej 34, ul. Miodowej 17 i ul. Miodowej 23.

Okładka katalogu firmowego, Warszawa, 1938.

Okładka katalogu firmowego, Warszawa, 1939 r.

Katalog firmy z 1939 r. prezentujący ofertę okuć do sztandarów.

W 1886 roku Feliks Kasprzykiewicz założył kolejną firmę – skład dewocjonalii i medali pod nazwą: Feliks Kasprzykiewicz i S-ka³. Do spółki tej weszli Czesław Dajkowski⁴ i Edmund Leśniak⁵. Firma posiadała bardzo bogaty asortyment i specjalizowała się w wytwarzaniu m.in. figur metalowych, hostiarek, krzyży, lawaterzy, monstrancji, pacyfikałów, zacheuszków oraz wielu innych religijnych i kościelnych akcesoriów⁶. Miała siedzibę przy ul. Bielańskiej 5 i pod tym adresem działała nieprzerwanie do września 1939 roku. Adres ten widnieje także na

nakrętkach firmowych odznak harcerskich. Odlewnia mieściła się nieopodal głównej siedziby firmy – przy ul. Długiej 12, a następnie pod numerem 46. Ulica Bielańska była w owym czasie ulicą handlowo-usługową i z tej przyczyny przyciągała uwagę inwestorów. Na przełomie XIX i XX wieku zmodernizowano lub wybudowano tam kilka nowych kamienic, które nadały ulicy modny, secesyjny charakter.

Ważnym momentem w historii firmy był 1909 rok⁷, kiedy Feliks Kasprzykiewicz zaprosił do współpracy pochodzącego ze Smorzewa koło Sierpca Bronisława Szmakfefera⁸. W ten sposób powstała firma, która jest znana jako wykonawca m.in. wyrobów harcerskich pod nazwą Kasprzykiewicz i Szmakfefer. Ich współpraca trwała sześć lat, gdyż Feliks Kasprzykiewicz zmarł w 1915 roku. Po jego śmierci skład dewocjonalii i fabrykę medali (czyli firmę Kasprzykiewicz i Szmakfefer) przejął Bronisław Szmakfefer wspólnie z Czesławem Dajkowskim i Edmundem Leśniakiem, a zakład artystyczno-litograficzny

oraz drukarnię Edward Salinger⁹. O randze firmy Kasprzykiewicz i Szmakfefer świadczy fakt, że w 1929 roku była jedną z warszawskich firm reprezentujących Centralny Związek Zrzeszeń Złotników, Jubilerów, Zegarmistrzów i Rytowników¹⁰ podczas Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu¹¹, gdzie została uhonorowana szeregiem znaczących dla renomy firmy i dla jej nie tylko stałych klientów odznaczeń¹².

W 1938 roku Edmund Leśniak odszedł ze spółki, a jej prokurentami¹³ zostali Aleksander Dajkowski¹⁴ oraz Czesław Szmakfefer¹⁵.

³ Józef Unger, red., *Józefa Ungra Kalendarz Warszawski Popularno-Naukowy na rok 1888*, Warszawa, 1888; Józef Rolbiecki, red., *Księga adresowa Królestwa Polskiego na rok 1905*, Warszawa, 1905; Józef Rolbiecki, red., *Księga adresowa Królestwa Polskiego na rok 1907*, Warszawa, 1907; *Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów 1922*, Warszawa 1922; Leon Pączewski, red. nac., *Przewodnik przemysłu i handlu*, Warszawa, 1926; *Kalendarz Marjański na Rok Pański 1926*, r. XLIII, Warszawa 1926; Stesłowicz W., Wartalski S. (red. nac.), *Polski przemysł i handel. Księga adresowa i informacyjna przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych i finansowych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa, 1930.

⁴ Czesław Dajkowski (1868–1941), handlowiec, krewny Feliksa Kasprzykiewicza.

⁵ Edmund Leśniak (1866–1944), magister farmacji, kupiec i przemysłowiec.

⁶ *Kasprzykiewicz i Szmakfefer, właśc. Cz. Dajkowski, Br. Szmakfefer, [katalog-cennik] 1939*, Warszawa, [1938].

⁷ Łukasz Burkiewicz (red.), *Terra Culturae. Obszary, transfery, recepcje kultury. Studia oraz szkice o kulturze i historii*, Kraków, 2018, s. 380.

⁸ Bronisław Szmakfefer (1869–1944), pierwotnie Schmackpfeffer, kupiec, przedsiębiorca, filantrop. Jego staraniem ukazał się m.in. *Elementarz polski A.B.C.* (Warszawa, 1912), *Elementarz z rycinami dla dzieci* (Warszawa, 1920) oraz *Nowy elementarz mały ułożony podług najnowszej metody czytania i pisanie* (Warszawa, 1920).

⁹ Edward Salinger (1878–1943), prawnik, siostrzeniec Feliksa Kasprzykiewicza.

¹⁰ *Nasze zawody na P.W.K.*, „Sztuka złotnicza, zegarmistrzowska, jubilerska i rytownicza”, Warszawa, kwiecień 1929, nr 4, s. 70.

¹¹ Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu odbywała się w dniach 16 maja–30 września 1929 r. na terenie Międzynarodowych Targów Poznańskich. Została zorganizowana w związku z upamiętnieniem 10-lecia odzyskania niepodległości, biorąc za cel zaprezentowanie dorobku odrodzonej Polski.

¹² *Przemysł dewocjonalny. Kasprzykiewicz i Szmakfefer w Warszawie*, „Kurjer Polski”, Warszawa, 16 marca 1939, nr 75, s. 55.

¹³ „Monitor Polski”, Warszawa, 8 listopada 1938, nr 256, s. 6.

¹⁴ Aleksander Dajkowski (1895–1942), inżynier, filister Korporacji Akademickiej Welecja, syn Czesława Dajkowskiego.

¹⁵ Czesław Szmakfefer (1907–1977), kupiec, przedsiębiorca, syn Bronisława Szmakfefera.

Czesław Szmakfefer wspólnie z bratem Stanisławem prowadził do 1936 roku w Warszawie przy Alejach Jerozolimskich 8 firmę Ave sp. z o.o.¹⁶ (została formalnie zlikwidowana w 1938 r.), a w latach 1937–1938 – firmę¹⁷ pod nazwą Sprzedaż wyrobów Cukierni Ziemiańskiej¹⁸. Czesław Szmakfefer był także podharc mistrzem¹⁹, instruktorem Warszawskiej Chorągwi Harcerzy i jednym z instruktorów kontestujących autorytarne działania hm. Zbigniewa Trylskiego²⁰, Naczelnika Harcerzy, które uderzyły w Komendę Chorągwi, spowodowały masowe rezygnacje, a w efekcie rozbicie stołecznego korpusu instruktorskiego w przeddzień wybuchu II wojny światowej. Wydarzenia te określane są w historiografii mianem sprawy Ludwiga lub sprawy warszawskiej²¹. Cze-

ślawowi Szmakfeferowi w 1939 roku cofnięto stopień podharc mistrza i zwolniono z ZHP na własną prośbę²². Po wybuchu II wojny światowej podobnie, jak wielu instruktorów, którzy byli zmuszeni opuścić ZHP na skutek konfliktu z Naczelnikiem Harcerzy wstąpił do konspiracyjnej organizacji Wigry. Został mianowany na stopień podporucznika. Pod pseudonimem Szczupak wziął udział w powstaniu warszawskim w szeregach Batalionu Harcerskiego Wigry²³. Był adiutantem hm. ppor. rez. Władysława Ludwiga²⁴, dowódcy kompanii Witold. Z dużym prawdopodobieństwem można przypuszczać, że Czesław Szmakfefer odegrał kluczową rolę w nawiązaniu przez rodzinną firmę współpracy ze Związkiem Harcerstwa Polskiego.

Dalsze losy firmy i jej właścicieli były tragiczne. We wrześniu 1939 roku w kamienicę przy ul. Bielańskiej 7 trafiła niemiecka bomba lotnicza, co w konsekwencji spowodowało jej zawalenie. Ucierpiały także kamienice sąsiednie, w tym siedziba firmy Kasprzykiewicz i Szmakfefer przy ul. Bielańskiej 5, która uległa spaleni – ocalały z niej tylko mury. Okres wojny – podobnie, jak i dla wielu innych zakładów grawerskich, był dla firmy niezwykle trudny. W 1941 roku zmarł Czesław Dajkowski²⁵, a w 1942 roku jego syn, Aleksander²⁶. Edward Salinger zmarł w 1943 roku²⁷, a Edmund Leśniak rok później²⁸. W spółce pozostał Bronisław

wraz z synem, Czesławem. Szmakfeferowie mieszkali przy ul. Długiej 25 m. 28, prowadząc prowizoryczny zakład w swoim mieszkaniu. W okresie powstania warszawskiego, w nocy z 1 na 2 września pociski czołgowe zniszczyły Kolumnę Zygmunta III Wazy. 2 września 1944 roku Niemcy zaciekle atakowali Stare Miasto. Tego dnia siły podległe Heinzowi Reinefarthowi²⁹ stopniowo obsadzały zburzoną i opuszczoną przez powstańców dzielnicę. Rozpoczęły się masowe mordy i gwałty. Mieszkańców wywlekano z domów i mordowano. Tego dnia, przed kamienicą przy ul. Długiej 21 został rozstrzelany Bronisław Szmakfefer³⁰ wraz ze swoją żoną Marianną³¹. Firma Kasprzykiewicz i Szmakfefer przestała istnieć. Po zakończeniu wojny Czesław Szmakfefer kontynuował rodzinną tradycję i założył w Warszawie przy ul. Złotej 6 sklep z dewocjonaliami, oferując kalendarze, katechizmy i oleodruki³².

Wyroby artystyczno-grawerskie

Firma Kasprzykiewicz i Szmakfefer była w latach 1935–1939 kluczowym realizatorem zamówień składanych przez Centralną Komisję Dostaw Harcerskich (CKDH) w imieniu Związku Harcerstwa Polskiego. Przeprowadzenie kwerendy w „Wiadomościach Urzędowych ZHP” umożliwiło określenie chronologii wydanych przez tę firmę odznaczeń, odznak, oznak i innych wyrobów artystyczno-grawerskich. Chronologicznie pierwszą, wydaną przez tę firmę była

¹⁶ „Monitor Polski”, Warszawa, 6 marca 1936, nr 55, s. 4; „Monitor Polski”, Warszawa, 14 stycznia 1937, nr 10, s. 6; „Monitor Polski”, Warszawa, 30 stycznia 1937, nr 24, s. 4; „Monitor Polski”, Warszawa, 13 października 1938, nr 235, s. 8.

¹⁷ „Monitor Polski”, Warszawa, 19 czerwca 1937, nr 138, s. 6.

¹⁸ Mała Ziemiańska, właśc. Ziemiańska – kawiarnia i cukiernia otwarta 14 kwietnia 1918 r., mieszcząca przy ul. Mazowieckiej 12 w Warszawie. Założona przez Karola Albrechta i Jana Skępskiego, była kultowym miejscem spotkań artystów i literatów. Słynęła z wyśmienitych wypieków i kawy, stanowiąc serce życia kulturalnego Warszawy w okresie międzywojennym. Do stałych bywalców lokalu należeli m.in. skamandryci: Jan Lechoń, Antoni Słonimski, Kazimierz Wierzyński i Julian Tuwim, a także Bolesław Wieniawa-Długoszowski i Tadeusz Boy-Żeleński. Szczyciła się posiadaniem wielu filii i współpracą z firmami prowadzącymi sprzedaż jej wyrobów. Kamienica, w której mieściła się Mała Ziemiańska spłonęła w czasie powstania warszawskiego.

¹⁹ Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 3 z 25 stycznia 1930 r., „Wiadomości Urzędowe ZHP”, Warszawa, luty 1930, nr 2, s. 6.

²⁰ Zbigniew Trylski (1899–1972), harcmistrz, drużynowy 4 Krakowskiej Drużyny Harcerzy, członek Krakowskiej Chorągwi Harcerzy, hufcowy w Krzemieńcu, członek NRH i GKH-y, Naczelnik Harcerzy, po zakończeniu II wojny światowej Wiceprzewodniczący ZHP pgK i Naczelnik Harcerzy ZHP pgK, inż. rolnik. Zob. *Harcerski Słownik Biograficzny*, t. 1, Warszawa, 2006, s. 218–221.

²¹ Zob. Marian Miszczuk, Jan Rossman, *Sprawa warszawska. Rozbicie Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerzy przez Naczelnika Harcerzy w przeddzień wybuchu II wojny światowej*, „Harcerstwo”, Warszawa, luty 1990, nr 2/3, s. 31–51.

²² *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 11 z dnia 10 kwietnia 1939 r.*, „Wiadomości Urzędowe ZHP”, Warszawa, kwiecień 1939, nr 4, s. 86.

²³ Czesław Szmakfefer, [w:] *Powstańcze biogramy*, strona Muzeum Powstania Warszawskiego.

²⁴ Władysław Ludwig (1902–1944), harcmistrz, skaut w drużynie prowadzonej przez Andrzeja Małkowskiego w Zakopanem, drużynowy 25. Warszawskiej Drużyny Harcerzy im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego, twórca kursów wigerskich, komendant Warszawskiej Chorągwi Harcerzy, kierownik Wydziału Obozów i Złotów Głównej Kwatery Harcerzy, współzałożyciel organizacji harcerskiej „Wigry”, prawnik. Zob. *Harcerski Słownik Biograficzny*, t. 3, Warszawa 2012, s. 125–127.

²⁵ „Nowy Kurjer Warszawski”, Warszawa, 4 sierpnia 1941, nr 182, s. 2.

²⁶ „Nowy Kurjer Warszawski”, Warszawa, 12 maja 1942, nr 111, s. 2.

²⁷ „Nowy Kurjer Warszawski”, Warszawa, 5 kwietnia 1943, nr 81, s. 2.

²⁸ „Nowy Kurjer Warszawski”, Warszawa, 7 kwietnia 1944, nr 84, s. 2.

²⁹ Heinrich Reinefarth (1903–1979), niemiecki wojskowy, od 1932 r. członek NSDAP, SS-Gruppenführer i Generalleutnant der Waffen-SS. Niemiecki hitlerowski zbrodniarz wojenny, odpowiedzialny za liczne zbrodnie popełnione podczas tłumienia powstania warszawskiego przez żołnierzy niemieckich i formacje kolaboranckie w służbie Wehrmachtu. Odpowiedzialny m.in. za wymordowanie w masowych egzekucjach ok. 50 tysięcy cywilnych mieszkańców na warszawskiej Woli. Po wojnie zachodniemiecki polityk. Nie poniósł odpowiedzialności.

³⁰ Bronisław Szmakfefer, [w:] *Ofiary cywilne powstania warszawskiego*, strona Muzeum Powstania Warszawskiego.

³¹ Grażyna Czerwińska, *Znani i nieznan – o rodzinie Ranieckich*, „Klucz do miasta”, Ciechanów, 2018, nr 1, s. 42.

³² „Kalendarz katolicki rodziny polskiej 1948”, Warszawa, [1947], s. 47.

odznaka-cegiełka na budowę Domu Harcerstwa im. Michaliny Mościckiej w Warszawie. Autorem odznaki był Tadeusz Fijałkowski³³ z 40 Warszawskiej Drużyny Harcerzy. Odznaka została wykonana zapewne w styczniu lub lutym 1935 roku, a zgodnie z informacją zamieszczoną w „Wiadomościach Urzędowych ZHP” – miała być doręczona chorągwiom w okolicach 1 marca tego roku.

Odznaki-cegiełki były wykonywane w dwóch rozmiarach: duże – po 30 gr za sztukę

³³ Tadeusz Fijałkowski (1917–1983), harcerz, a następnie instruktor 40 Warszawskiej Drużyny Harcerzy im. Mieczysława Bema, po II wojnie światowej w stopniu harcmistrza zastępcy komendanta Hufca ZHP Warszawa-Ursus im. Mieczysława Bema, kierownik Wydziału Zuchów Warszawskiej Chorągwi Harcerzy, namiestnik zuchowy Hufca Harcerstwa Warszawa-Włochy. Zob. Andrzej Pokrzywa (red.), *Harcerstwo w warszawskim Ursusie 1933–1970*, wyd. 2 rocznicowe, Warszawa, 2023.

Odznaka-cegiełka na budowę Domu Harcerstwa. Zbiory autora.

i miniaturki po 50 gr. Duże odznaki były mocowane na słupek z nakrętką, na uszka do agrafki lub szpilkę, a miniatury na słupek z nakrętką.

Chronologia wydarzeń podpowiada, że odznaki-cegiełki były dystrybuowane przed rozpoczęciem spalskiego zlotu, ale wiadomo, że miało to także miejsce podczas jego trwania. Z tej przyczyny są często mylnie identyfikowane jako odznaki złotowe.

Oprócz odznak Komitet Budowy Domu Harcerstwa dystrybuował m.in. także dwa rodzaje suwaków do chust harcerskich – z żubrem i lilijką, a także znaczki pocztowe. Ze względu na podobieństwo wizerunku żubra z oficjalnej odznaki złotowej (o której będzie mowa w dalszej części artykułu) można z dużym prawdopodobieństwem założyć, że suwak ten był wykonywany przez firmę Kasprzykiewicz i Szmakfefer. Można natomiast tylko przypuszczać, że firma ta była również wytwórcą suwaka na chustę z lilijką. Jego posiadaczką była Wiktoria Walkowska³⁴.

Fundusze ze sprzedaży odznak-cegiełek, pierścieni i znaczków były gromadzone przez Komitet Budowy Domu Harcerstwa. Budowa siedziby ZHP przy ul. Łazienkowskiej 7 w Warszawie została ukończona w 1938 roku. W nowoczesnym, modernistycznym budynku ulokowało się Naczelnictwo ZHP (wraz z agendami), Harcerskie Biuro Wydawnicze Na Tropie, Centralne Archiwum Harcerskie i biblioteka oraz komenda Warszawskiej Chorągwi Harcerzy. Główna Kwatery Harcerzy w dalszym ciągu wynajmowała pomieszczenia w budynku przy ul. Piusa XI (ob. ul. Piękna – przyp. MB) nr 15³⁵.

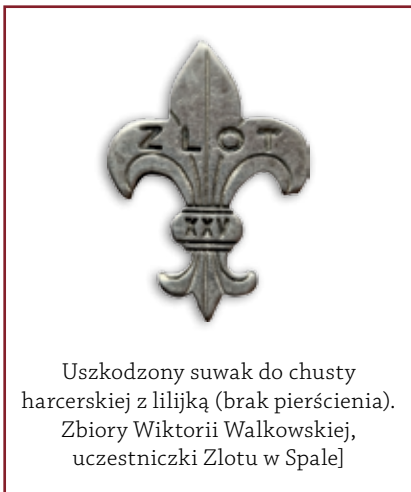
Zanim powstała odznaka-cegiełka na budowę Domu Harcerstwa, trwał przedłużający się proces wyłonienia projektu odznaki zlotu w Spale. Konkurs na odznak złotą został ogłoszony w „Wiadomościach Urzędowych

³⁴ Wiktoria Walkowska (1916 lub 1918–2007), harcmistrzyni, drużynowa IV Drużyny Harcererek im. Michaliny Mościckiej w Zamościu, drużynowa I Drużyny Harcererek im. Królowej Jadwigi w Zamościu, po II wojnie światowej komendantka Hufca Harcererek w Pabianicach, p.o. komendantki Łódzkiej Chorągwi Harcererek, działaczka społeczna, żołnierz AK, porucznik WP, chemik, technik budowlany. Zob. *Harcerski Słownik Biograficzny*, t. 7, Warszawa – Kraków 2024, s. 234–238.

³⁵ Waław Błażejowski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910–1939)*, Warszawa, 1985, s. 322.

Suwak z wizerunkiem żubra.

Uszkodzony suwak do chusty harcerskiej z lilijką (brak pierścienia).
Zbiory Wiktorii Walkowskiej, uczestniczki Złotu w Spalej

Dom Harcerstwa im. Michaliny Mościckiej, wrzesień 1938 r.
Zbiory Archiwum Państwowego w Warszawie.

Znaczkę po 5, 10 i 20 gr w trzech kolorach. Zbiory Marcina Binasiaka.

ZHP³⁶ z grudnia 1934 roku. Istotne wymagania, postawione przed projektodawcami zakładało, że rysunek ma mieć wymiary 4 x 9 [cm], ma być dwukolorowy i wykonany taką techniką, która będzie nadawać się do wyszywania, tłoczenia w metalu lub tłoczenia przy pomocy kliszy drukiem. Inicjatorom konkursu zależało zapewne na jednolitym, spójnym systemie identyfikacji wizualnej złotu, tak, jak miało to miejsce podczas światowych jamboree skautowych (w szczególności podczas IV Jamboree skautowego w węgierskim Gödöllő), co finalnie się nie udało.

W kolejnym numerze „Wiadomości Urzędowych ZHP”³⁷ zmieniono uprzednio postulowane wymiary projektu, ustalając, że winien on mieć 4 x 5 cm.

Wiadomości Urzędowe ZHP z kwietnia 1935 roku³⁸ przyniosły wyczekiwane rozstrzygnięcie konkursu, ale... żaden z projek-

tów nie został przez sąd konkursowy (jury skierowany do realizacji. Sytuacja stawała się coraz bardziej napięta – złot zbliżał się wielkimi krokami, a projekt oficjalnej odznaki wciąż nie był gotowy.

Rozwiązanie tej sprawy było najprawdopodobniej udziałem przywołanego już pfm. Czesława Szmakfefera – instruktora Warszawskiej Chorągwi Harcerzy i zarazem przyszłego prokurenta firmy Kasprzykiewicz i Szmakfefer. Pismem³⁹ z 9 maja 1935 roku firma ta zwróciła się do Naczelnictwa ZHP z ofertą wykonania odznaki-znaczką z białego metalu w nakładzie 20.000 sztuk, na szpilkę – po 22 gr lub na nakrętkę – po 25 gr. Termin realizacji zamówienia określono na dzień 5 lipca 1935 roku. Jednocześnie firma złożyła ofertę na realizację kolejnych zamówień złożonych przez ZHP z upustem w wysokości 2 groszy na każdej odznace przy zamówieniu nie mniejszym, niż 2000 sztuk. Naczelnictwo ZHP wraz z Naczelną Komen-

dą Złotu zdecydowało o wyborze odznaki mocowanej na słupek z nakrętką.

Po wielu perturbacjach odznaka III Jubileuszowego Złotu Harcerstwa Polskiego

Oferta firmy Kasprzykiewicz i Szmakfefer na produkcję odznak złotych. Zbiory Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

³⁶ „Wiadomości Urzędowe ZHP”, Warszawa, grudeń 1934, nr 10, s. 69.

³⁷ „Wiadomości Urzędowe ZHP”, Warszawa, styczeń 1935, nr 1, s. 9.

³⁸ „Wiadomości Urzędowe ZHP”, Warszawa, kwiecień 1935, nr 4, s. 45.

³⁹ Dokument wyszukał w Archiwum Akt Nowych (AAN, sygn. 2/76/0/2.17/992) hm. Paweł Szczerbiński podczas prac nad monografią spalskiego złotu.

Oficjalna odznaka Jubileuszowego Złotu Harcerstwa Polskiego w Spale. Zbiory Marcina Binasiaka.

w Spale ujrzała światło dzienne. Też, że jest to odznaka oficjalna zdaje się potwierdzać kilka przesłanek. Po pierwsze jest to jedyna kojarzona ze spalskim złotem odznaka z lilijką, napisem zlot i symbolem zlotu – zębem. Po drugie posiada wymiary zbliżone do oczekiwanych przez zamawiającego – 2 x 3 cm. Po trzecie jej kształt i sposób mocowania umożliwiają łatwe przypięcie do kieszeni munduru. Po czwarte jest to odznaka, która widnieje na wielu fotografiach mundurowych uczestników zlotu. Po piąte – jest to odznaka, którą można znaleźć wpiętą do kronik, albumów fotograficznych i pamiątek przywiezionych ze zlotu.

* * *

Aby omówić kolejny wyrób grawerski firmy Kasprzykiewicz i Szmakfefer dla ZHP należy cofnąć się w czasie o kilka miesięcy. 4 marca 1935 roku Związek Harcerstwa Polskiego złożył do Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej zgłoszenie objęcia ochroną patentową klamry pasa harcerskiego. Mowa tu o klamrze już wcześniej produkowanej na zlecenie Centralnej Komisji Dostaw Harcerskich, tzw. wzoru warszawskim (w odróżnieniu od tzw. wzoru poznańskiego – w kształcie krzyża harcerskiego, produkowanego przez Komisję Dostaw Harcerskich w Poznaniu). Z dniem 17 kwietnia 1935 roku klamra wzoru CKDH⁴⁰ została objęta ochroną patentową w dziale Wzory zdobnicze pod numerem 3367, a informacja

⁴⁰ Cennik Centralnej Komisji Dostaw ZHP. 1919–1940. Warszawa, Traugutta 2, wyd. własne, s. 4.

potwierdzająca ten fakt została opublikowana w „Wiadomościach Urzędu Patentowego”.

Z chwilą nabycia klamry, której awers i rewers jest tu prezentowany, stało się oczywiste, że jest to wzór objęty przywołanym patentem. Widoczna jest na rewersie punca: Prawnie Zastrzeżone, nr 3367, a także seria i numer klamry (seria II nr 104). Nie mia-

ro pozyskanie drugiego egzemplarza rozwinęło wszelkie wątpliwości. Na rewersie tej klamry, oprócz oznaczeń zamieszczonych na poprzedniej, choć w nieco innym układzie – w otoku – widnieje skrótowiec KiS, czyli punca producenta: Kasprzykiewicz i Szmakfefer.

Nie może umknąć uwadze, że jest to jedyny w historii wzór klamry pasa harcerskiego, który nie dość, że był objęty ochroną patentową, to dodatkowo został poddany numeracji. Świadczy to o ówczesnym poszanowaniu nie tylko odznak organizacyjnych objętych numeracją, ale także elementów umundurowania harcerki i harcerzy. Gwoli kolekcjonerskiemu porządkowi należy zarejestrować, że pierwsza seria nie posiadała oznaczenia, a tylko numery kolejne w ramach serii, natomiast kolejne znane serie – II, III i IV – były oznaczane cyframi rzymskimi i trzycyfrowym numerem w serii. Mając na uwadze liczbę zidentyfikowanych serii można hipotetycznie przypisać je do lat wytworzenia: [I] – 1935/1936, II – 1936/1937, III – 1937/1938 i IV – 1938/1939. Z powyższego wynika, że w firmie Kasprzykiewicz i Szmakfefer – najprawdopodobniej łącznie do 1939 roku – wydano cztery serie, wytwarzając tym samym 4.000 sztuk takich klamer. Prawdopodobnie niektóre egzemplarze i wersje (np. żeńskie) mogły nie być numerowane.

Wydaniu kolejnych dwóch odznak, podobnie jak w przypadku spalskiej odznaki złotowej, towarzyszył żmudny i długotrwały proces, który rozgrywał się na przestrzeni niemal całego 1935 roku. Pierwszą z nich była odznaka honorowa Za Zasługę. Mia-

Okładka i wycinek z ostatniego wydanego przed wojną katalogu CKDH. Zbiory redakcji „Skauta”.

łem jednak wówczas wiedzy, że jest to wyrób firmy Kasprzykiewicz i Szmakfefer. Dopie-

Awers i rewers klamry harcerskiej firmy Kasprzykiewicz i Szmakfefer (wersja pierwsza). Zbiory Marcina Binasiaka.

Rewers i punca firmowa na klamrze harcerskiej firmy Kasprzykiewicz i Szmakfefer (wersja druga). Zbiory Marcina Binasiaka.

ła to być odznaka mocowana na nakrętkę, mieć wymiary 2 x 2 cm lub 3 x 3 cm, a w rysunku odznaki winna być uwzględniona lilijka harcerska oraz napisy Za Zasługę i skrótowiec ZHP.

Drugą była odznaka upamiętniająca przypadające w 1935 roku 25-lecie ZHP, pierwotnie w drugim numerze „Wiadomości Urzędowych ZHP”⁴¹ nazwana Odznaką 25-lecia Służby Harcerskiej. Odznaka ta miała być mocowana na nakrętkę, a na rysunku odznaki – umieszczona cyfra rzymska XXV, liście dębu lub lauru, względnie jedno i drugie, ewentualnie również lilijka harcerska. Odznaka miała mieć wymiary 2 x 2 cm, natomiast dopuszczalny był kształt podłużny, ale wówczas odznaka nie mogła przekroczyć powierzchni 4 cm².

Ta wprowadzająca w błąd nazwa, do dziś budzi emocje w gronie kolekcjonerów kojarząc się jednoznacznie z oznaką (błędnie nazywaną odznaką⁴²) dziesięciolecia służby, mającą rzekomo być jej kontynuacją. Zatem należy wyraźnie wyartykułować: nie istniała odznaka 25-lecia służby harcerskiej w dwudziestolecu międzywojennym, ani w okresie lat 1945–1950⁴³. Taką, jak również kilka kolejnych wprowadzono natomiast wiele lat

później w ZHP pgK⁴⁴, a ostatnio – przez Komisję Historyczną Hufca ZHP Łódź-Polesie im. Powstańczej Poczty Harcerskiej⁴⁵, ale już jako oznaki służby instruktorskiej. Przedmiotowa odznaka była wyróżnieniem honorowym, podczas gdy oznakę 10-lecia służby otrzymywało się z chwilą upływu określonych wymogami regulaminowymi lat peł-

Rozkaz wprowadzający Odznakę Dwudziestopięcioletnia ZHP oraz Odznakę Za Zasługę („Wiadomości Urzędowe ZHP”, nr 11/1935). Zbiory Marcina Binasiaka.

nionej służby (po kolejnych dziesięciu latach nadawano drugą odznakę).

Dość szybko zorientowano się, że nazwa projektowanej odznaki może wprowadzać w błąd, bo już w marcowym numerze „Wiadomości Urzędowych ZHP”⁴⁶ postanowiono ją zmienić. Od tej chwili jej nazwa brzmiała:

Odznaka 25-lecia Harcerstwa – choć i to nie była ostateczna wersja jej nazwy.

Niedługo potem, w numerze piątym „Wiadomości Urzędowych ZHP”⁴⁷ ogłoszono wyniki konkursów na obydwie odznaki – Za Zasługę i 25-lecia Harcerstwa. Komisja konkursowa orzekła jednak, że żaden z przedłożonych projektów nie nadaje się do realizacji.

Kiedy wydawało się, że sprawa projektu odznaki utknęła w martwym punkcie, dwa miesiące później – w drugim numerze lipcowym Wiadomości Urzędowych ZHP⁴⁸ został opublikowany Regulamin Odznaki Dwudziestopięcioletnia ZHP, uwzględniający ostateczne brzmienie jej nazwy.

Z kolei w jedenastym numerze „Wiadomości Urzędowych ZHP”⁴⁹ zamieszczono wzór nie tylko Odznaki Dwudziestopięcioletnia ZHP, ale i Odznaki Za Zasługę, zatwierdzając Rozkazem Naczelnictwa ZHP L. 14 z dnia 16 października 1935 roku wzory obydwu odznak. Można zatem przypuszczać, że w tym czasie prototypy obydwu omawianych odznak musiały być prawie gotowe.

⁴¹ „Wiadomości Urzędowe ZHP”, Warszawa, luty 1935 r., nr 2, s. 14.

⁴² Tak w Wiadomościach Urzędowych ZHP, jak i na okolicznościowym dyplomie widnieje nazwa „oznaka”.

⁴³ Myląca informacja znajduje także odzwierciedlenie w publikacji Bogdana Bednarczyka *Historia harcerstwa odznaką pisana*, nakł. autora, Warszawa 2003, s. 54.

⁴⁴ W ZHP pgK obowiązują oznaki 10-, 15-, 20-, 25-, 30-, 40- oraz 50-lecia służby.

⁴⁵ Komisja wprowadziła oznaki 10-, 25- i 50-lecia służby.

⁴⁶ „Wiadomości Urzędowe ZHP”, Warszawa, marzec 1935, nr 3, s. 25.

⁴⁷ „Wiadomości Urzędowe ZHP”, Warszawa, maj 1935, nr 5, s. 61.

⁴⁸ „Wiadomości Urzędowe ZHP”, Warszawa, lipiec 1935, nr 9, s. 100.

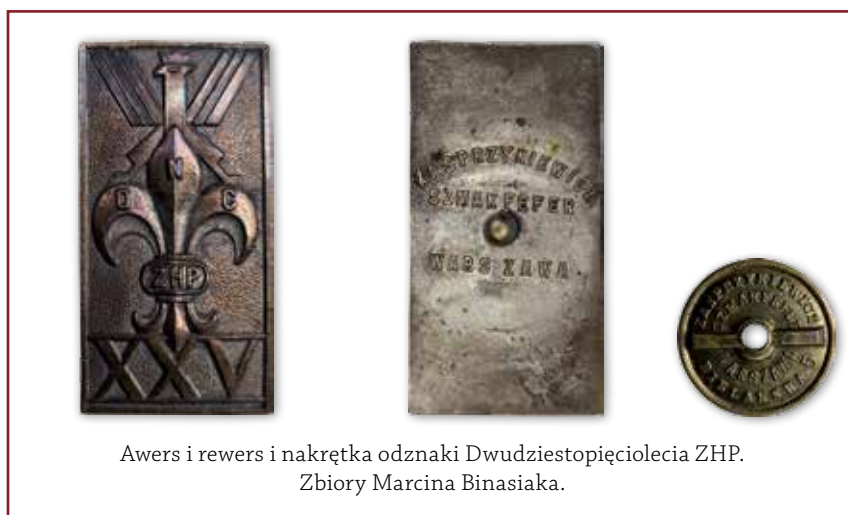
⁴⁹ „Wiadomości Urzędowe ZHP”, Warszawa, listopad 1935, nr 11, s. 121.

przyznania. Pierwsze nadanie odznaki zostało ogłoszone w Wiadomościach Urzędowych ZHP nr 2 z lutego 1936 roku. Jest to jedna z najciekawszych pod względem kompozycyjnym odznak harcerskich Drugiej Rzeczypospolitej. Zaprojektowana w nowoczesnym i modnym wówczas stylu modernistycznym, cechuje się prostotą, brakiem ozdób i geometrycznymi formami. Odznaka była wręczana wraz z okolicznościowym dyplomem. Na rewersie jest widoczne oznaczenie wykonawcy. Prezentowana powyżej odznaka wręczona została p. hm. Kazimierzowi Frankiewiczowi⁵⁰

Warto odnotować wzór Odznaki Dwudziestopięcioletnia ZHP wykonany w białym metalu lub metalu srebrzonym. Trudno wyjaśnić jego istnienie, bowiem regulamin nie przewidywał wydania odznaki dwustopniowej.

Odznaka Za Zasługę, przywrócona w 1933 roku po siedmiu latach absencji w katalogu wyróżnień związkowych, została wprowadzona – przypomnijmy – tym samym rozkazem, co odznaka Dwudziestopięcioletnia ZHP. Z uwagi na fakt, że wzór Odznaki Za Zasługę został zapewne zaaprobowany zanim nastąpiło jego ogłoszenie w rozkazie, to – mając na względzie palącą potrzebę uhonorowania wielu zasłużonych osób w roku jubileuszu 25-lecia Harcerstwa – pierwsze wręczenie mogło nastąpić już 20 listopada 1935 roku. Tym samym rozkazem Naczelnictwa ZHP na posiadaczy odznak Za Zasługę nadanych w latach 1921–1935 nałożono bezprecedensowy obowiązek ich wymiany w przeciągu jednego roku od wydania rozkazu wprowadzającego odznakę nowego wzoru⁵¹. Na rewersie widoczne oznaczenie wykonawcy.

Prawdopodobnie także w 1935 roku firma Kasprzykiewicz i Szmakfefer wydała ażurową odznakę wzorowaną na Odznace Dwudziestopięcioletnia ZHP. Trudno jedno-

⁵⁰ Kazimierz Frankiewicz (1902–1992), harcmistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Bielsku Podlaskim, w okresie okupacji hufcowy Hufca Harcerzy Warszawa-Centrum, po II wojnie światowej p.o. komendanta Łódzkiej Chorągwi Harcerzy przewodniczący Komisji Rewizyjnej Katowickiej Chorągwi Harcerstwa, magister prawa, inżynier leśnik. Zob. *Harcerski Słownik Biograficzny*, t. 7, Warszawa – Kraków, 2024, s. 52–55.

⁵¹ W latach 1935–1939 nadano łącznie 269 odznak nowego wzoru. Trudno określić całkowity nakład odznaki, bowiem nie jest znana liczba egzemplarzy przeznaczonych na wymianę.

znacznie stwierdzić przyczyny wydania tej odznaki i określić jej odbiorców. Najprawdopodobniej była to jedna z odznak upamiętniających ćwierćwiecze ZHP, obchodzone w latach 1935–1936.

Na początku lat 30 XX wieku Związek Harcerstwa Polskiego włączył się do ogólnopolskiej kampanii przeciwgruźliczej. Jednym z celów, wyznaczonych przez Naczelnictwo ZHP było uruchomienie harcerskiego sa-

Odnaka wydana w roku jubileuszowym, wzorowana na Odnace Dwudziestopięciolecia ZHP. Zbiory Marcina Binasiaka.

natorium pod Tatrami, co finalnie się ziściło. Zainicjowała jego powołanie i kierowała nim społecznie hm. Jadwiga Zienkiewiczówna⁵². W 1936 roku wydano odznakę-cegiełkę na budowę sanatorium pracy harcerskiej Gniazdo Tatrzańskie w Kościelisku k. Zakopanego, które po przedwczesnej śmierci założycielki zostało nazwane jej imieniem. Odnaka prezentowana w katalogu Bogdana Bednarczyka⁵³ występuje w wersji umożliwiającej przybicie jej do laski skautowej/turystycznej, co było wówczas bardzo popularną praktyką. Odnakę wykonywano na słupek z nakrętką oraz na szpilkę. Wydano także miniaturę mocowaną na szpilkę oraz najprawdopodobniej

⁵² Jadwiga Zienkiewiczówna (1905–1936), harcmistrzyni, dr n. med., kierowniczka Wydziału Zuchów Głównej Kwatery Żeńskiej, członkini Głównej Kwatery Harcerek. Po ukończeniu w 1930 r. studiów pojawiły się u niej początki choroby płuc. W 1933 r. utworzyła sanatorium „Gniazdo Tatrzańskie” w Kościelisku dla harcerek i harcerzy chorujących na gruźlicę. Jeszcze w 1935 r. pełniła obowiązki naczelnego lekarza i członka Komendy Jubileuszowego Złotu Harcerek w Spale. W związku z nawrotem choroby pod koniec tego roku musiała zrezygnować z wszelkiej aktywności. Zmarła na gruźlicę. Zob. *Harcerski Słownik Biograficzny*, t. 3, Warszawa 2012, s. 240–242.

⁵³ Bednarczyk, *op. cit.*, s. 26.

Znaczki-cegiełki na budowę Gniazda Tatrzańskiego. Zbiory Marcina Binasiaka.

– analogicznie do odznaki-cegiełki na budowę Domu Harcerstwa w Warszawie – także na słupek z nakrętką. Jest to odznaka nieznana szerzej w zbiorach kolekcjonerskich, dlatego dopiero dzięki wyszukaniu fotografii w serwisie internetowym Magazynu Odkrywca.pl była możliwa identyfikacja wytwórcy.

Oprócz odznaki-cegiełki kierownictwo Gniazda dystrybuowało specjalnie wydane na tę okoliczność znaczki pocztowe o nominale 5, 10 i 20 groszy, z których dochód także był przeznaczony na budowę harcerskiego sanatorium na Skalnym Podhalu.

Ogłoszenia zachęcające do korzystania z harcerskiego sanatorium oraz popierania akcji i nabywania znaczków oraz odznak-

-cegiełek ukazywały się w prawie każdym numerze Wiadomości Urzędowych ZHP od 1936 do czerwca 1939 roku.

Definitywnym potwierdzeniem wykonywania odznak-cegiełek na budowę sanatorium harcerskiego przez firmę Kasprzykiewicz i Szmakfefer jest rachunek strat i nadwyżek Gniazda Tatrzańskiego, według stanu na dzień 31 grudnia 1937 roku. Został on zamieszczony na stronie 108 w numerze 6 „Wiadomościach Urzędowych ZHP” z czerwca 1938 roku z błędnym zapisem nazwiska Szmakfefer).

Kolejnym wyrobem grawerskim była odznaka I Wyprawy Instruktorskiej do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej⁵⁴, która odbywała się w dniach 25 czerwca – 30 września 1936 roku⁵⁵. Trasa wyprawy obejmowała również kilka stanów na południowym wschodzie Kanady. Na rewersie odznaki widnieje oznaczenie KSW. – Kasprzykiewicz i Szmakfefer, Warszawa.

⁵⁴ Komendantem tej wyprawy był hm. Eugeniusz Sikorski, a zespołem instruktorek kierowała hm. Aniela Pigionowa.

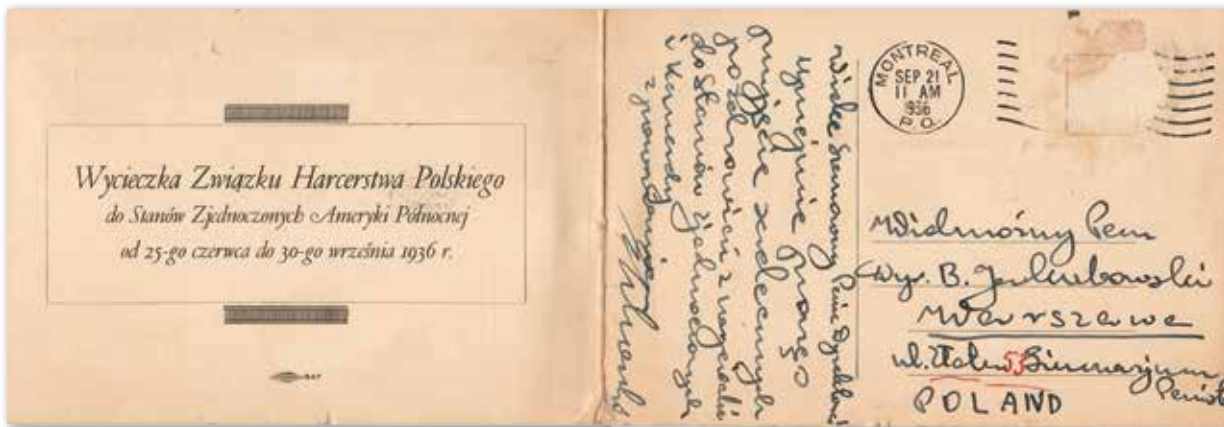
⁵⁵ Wacław Błażejowski w publikacji *Z dziejów harcerstwa polskiego* (a za nim Bogdan Bednarczyk, *op. cit.*) podaje, że wyprawa rozpoczęła się 18 czerwca 1936 r. Właściwą datę można zauważyć na okolicznościowej karcie korespondencyjnej „Wycieczka Związku Harcerstwa Polskiego do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej od 25-go czerwca do 30-go września 1936 r.”. Inne potwierdzenie można odnaleźć w dzienniczku wyprawy, jaki prowadził jeden z jej uczestników, hm. Jerzy Jarnuszkiewicz. Tam, pod datą 27 czerwca 1936 r. zanotowano wpisy z pobytu delegacji ZHP w Kopenhadze. Uczestnicy podróżyowali na pokładzie m/s Piłsudski, który potrzebował na przeplnięcie dystansu Gdynia – Kopenhaga ok. 16–17 godzin. W związku z powyższym dzień 25 czerwca 1936 r. wydaje się bardziej prawdopodobną datą rozpoczęcia wyprawy.

Odnaka przeciwgruźlicza ZHP. Źródło: serwis Odkrywca.pl.

Odnaka I Wyprawy Instruktorskiej do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej.
Zbiory Jacka Nawrockiego (Kraków).

Karta pocztowa wysłana przez hm. Eugeniusza Sikorskiego.

Firma Kasprzykiewicz i Szmakfefer była także wytwórcą odznaki II Wyprawy Instruktorskiej do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej⁵⁶, która miała miejsce w dniach 13 czerwca – 18 września 1937 roku. Na rewersie odznaki oznaczenie K.S. – Kasprzykiewicz i Szmakfefer. Odnaka wykonywana w dwóch wersjach, przeznaczonych najprawdopodobniej dla instruktorów (z emalią w wielokącie wokół orła) i dla uczestników (bez emalii).

Na koniec chcę podzielić się eureka, która była absolutnym dziełem przypadku, a urzeczywistniła się dzięki przygotowaniu artykułu poświęconego wyrobom firmy Kasprzykiewicz i Szmakfefer. Odkrycie

wyniknęło z drobiazgowej analizy sposobu wytwarzania ładząco podobnych nakrętek

odznak harcerskich. Otóż rewers nakrętki firmowej przedmiotowego producenta nosi

Odnaka instruktorska II Wyprawy Instruktorskiej do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Zbiory Jacka Nawrockiego (Kraków).

⁵⁶ Funkcję komendanta wyprawy pełnił hm. Marian Wierzbiański, a grupie instruktoerek przewodziła hm. Janina Tworkowska.

Odnaka uczestnika kursów II Wyprawy Instruktorskiej do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Zbiory Jakuba Deląga (Kraków).

Porównanie rewersów nakrętek – firmowej oraz CKDH. Zbiory Marcina Binasiaka.

Awersy nakrętek – firmowej oraz CKDH. Zbiory Marcina Binasiaka.

identyczne ślady wykonania, jak rewers innej nakrętki, doskonale znanej gronu kolekcjonerów *harcercianów*. Na załączonych fotografiach są widoczne identyczne wgłębienia i rysy na rewersach obydwu nakrętek, będące dowodem na ich wytworzenie w tym samym zakładzie grawerskim. Drugą z nich jest nakrętka ze skrótcem CKDH⁵⁷, *quod erat demonstrandum*. Warto uważnie przyjrzeć się również awersom, w tym przede wszystkim liternictwu w wyrazie Warszawa, zastosowanemu na obydwu nakrętkach. Jest ono identyczne, choć na nakrętce firmowej w nieco mniejszej skali.

Stało się oczywiste, że firma Kasprzykiewicz i Szmakfefer była wykonawcą nie tylko odznaczeń, odznak okolicznościowych i pamiątkowych, odznak-cegiełek oraz klamer dla Związku Harcerstwa Polskiego. Ze

⁵⁷ Gwoli uzupełnienia warto dodać, że firma Kasprzykiewicz i Szmakfefer wytwarzała dwa rodzaje nakrętek CKDH, i ta, zamieszczona w artykule jest rzadziej spotykana.

Krzyż harcerski i lilijka wykonane przez firmę Kasprzykiewicz i Szmakfefer. Zbiory Marcina Binasiaka.

100% pewnością możemy stwierdzić, że firma ta była także autorem i wytwórcą krzyża harcerskiego wprowadzonego pod koniec 1935 roku, który wzbudził ogromne kontrowersje w środowiskach harcerskich ze względu na umieszczenie na awersie odznaki wieńca dębowo-dębowego⁵⁸. Niestety,

⁵⁸ Szczegółowe informacje dot. tego i in. wzorów krzyży harcerskich znajdują czytelnicy w monografii Tomasza Sikorskiego *Krzyż Harcerski 1913–2013*, Warszawa, 2014.

informacja o producencie nie została zamieszczona w Wiadomościach Urzędowych ZHP, w związku z czym do 2025 roku musiała poczekać na odkrycie.

Firma produkowała ponadto lilijki na nakrycia głowy – także mocowane na nakrętkę CKDH. W owym czasie pojawiło się na rynku kilka wzorów lilijek prawie identycznych z prezentowanym, choć mocowanych na tzw. wąsy – być może ich wytwórcą była także ta firma.

Pomimo dobrej znajomości własnych zbiorów warto co pewien czas do nich wracać, spojrzeć z innej perspektywy, zestawiać ze sobą, tropić różnice i podobieństwa. Co więcej – wyszukiwać wzmianek w dostępnej literaturze, korzystać z serwisów genealogicznych i historycznych oraz wymieniać informacje z ekspertami. W tym przypadku dało to nadszodziejany efekt: doskonale znane nakrętki dopowiedziały swoją historię, co umożliwiło udzielenie odpowiedzi na pytanie od wielu lat nurtujące kolekcjonerów *harcercianów*. Teraz już wiemy, która firma była wykonawcą ostatniego, wprowadzonego do ZHP przed wybuchem II wojny światowej wzoru krzyża harcerskiego, którego rysunek został odwzorowany na harcerskich krzyżach wykonywanych w warunkach konspiracyjnych, w środowiskach uchodźczych i na

terenie powojennych Niemiec, jak również po zakończeniu działań wojennych w Polsce.

Zakończenie

Czesław Szmakfefer nie podjął po zakończeniu II wojny światowej służby instruktorskiej. Tragicznie zwieńczone losy znanej i cenionej firmy Kasprzykiewicz i Szmakfefer oczekują na głębsze sportretowanie. ■

M. Binasiak

Lesław Dall

ODZNAKA KIHAM Z 1982 ROKU

Harcerstwu, jako formacji mundurowej, od samego początku istnienia towarzyszą różnego rodzaju odznaki, oznaki oraz naszywki. Są one symbolem przynależności, mają także za zadanie budowanie wspólnoty wewnątrz organizacyjnej. W latach 1980–1982 powstały i działały wewnątrz ZHP Kręgi Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (KIHAM). Był to oddolny, ogólnopolski ruch na rzecz przywrócenia w ZHP tradycyjnych wartości wychowawczych i jego odpolitycznienia. Odznaka KIHAM pojawiła się dosyć późno, na niespełna trzy miesiące przed ich samorozwiązaniem, które nastąpiło po apelu Rady Porozumienia KIHAM 12 września 1982 roku na Jasnej Górze w Częstochowie.

Pierwotny projekt odznaki KIHAM. Źródło: Jakub Deląg, *Odznaki, oznaki i medale Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej*, Kraków, 2023, s. 71.

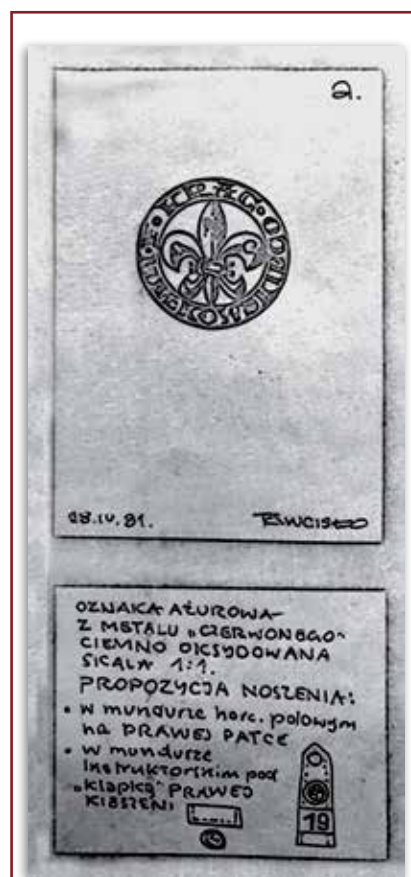
Projekt odznaki, a w zasadzie dwa projekty z 28 kwietnia 1982 roku¹, wykonał hm. Ryszard Wcisło z Krakowa. Nawiązywała do wcześniejszego jego projektu z 1966 roku, odznaki instruktorskiej 35-lecie 19 KDHL.

Według projektu odznaka miała być noszona na mundurze harcerskim na prawej patce lub na mundurze instruktorskim pod klapką prawej kieszeni.

¹ Archiwum Niezależnego Wydawnictwa Harcerskiego: Oryginalny projekt odznaki wraz z opisem, przekazany 25 października 2025 r. przez Stanisława Bańkowskiego.

Numer	Imię i nazwisko	Krąg	Uwagi
1	Stanisław Broniewski ps. Orsza	Warszawa	Odnaka honorowa
2	Piotr Szczypiński	Warszawa	
3	Andrzej Suchocki	Warszawa	
4	Piotr Michnikowski	Warszawa	
5	Lech Truchlewski	Warszawa	
6	Andrzej Korwiluk	Warszawa	
7	Joanna Barszczewska	Warszawa	
8	Józef Mitka	Warszawa	
9	Stanisław Czopowicz	Warszawa	otrzymał drugi egzemplarz nr 369
10	Wojciech Wróblewski	Kraków	
11	Marek Gajdziński	Warszawa	
12	Tomasz Cis-Bankiewicz	Warszawa	
13	Jarosław Janas	Warszawa	
14	Ryszard Wcisło	Kraków	informacja niepotwierdzona
15	Kazimierz Zieliński	Warszawa	
16	Grażyna Banak	Warszawa	
17	Andrzej Krochmal	Warszawa	
18	Krzysztof Łapot	Warszawa	
19	Krystyna Symonowicz	Warszawa	
20	Grzegorz Gniadek	Warszawa	
21	Marek Kapuściński	Warszawa	
22	Grzegorz Nowik	Warszawa	
23	Stanisław Bańkowski	Warszawa	otrzymał drugi egzemplarz nr 92
24	Tomasz Sikorski	Warszawa	
25	Katarzyna Wojtecka	Zakopane	
26		Kraków	
27	Iwona Jakubiak	Warszawa	

Numer	Imię i nazwisko	Krąg	Uwagi
28		Kraków	
29	Hanna Miecznikowska	Łódź	
30		Kraków	
31	Jacek Czarniecki	Warszawa	
32	Wiesław Heboński	Koszalin	
33	Mariusz Premik	Warszawa	otrzymał drugi egzemplarz nr 559
34	Henryk Klimczak	Koszalin	
35	Magda Olszyńska	Koszalin	
36	Mariusz Bakan	Koszalin	
37	Tomasz Ściborowski	Warszawa	
38	Marta Włostowska	Garwolin	
39	Wojciech Chłopecki	Koszalin	
40	Mirosław Gadzała	Koszalin	
41	Małgorzata Soboń	Koszalin	
42	Paweł Konduchowicz	Koszalin	
43	Agnieszka Wolicha	Koszalin	
44	Włodzimierz Kaplan	Warszawa	
45	Mariusz Nowakowski	Warszawa	
46	Witold Dubaniewicz	Warszawa	
47	Janusz Majerski	Koszalin	
48	Ireneusz Suski	Koszalin	
49	Jacek Kondracki	Warszawa	
50	Piotr Olczak	Warszawa	
51	Marek Kudasiewicz	Kraków	w zbiorach Jacka Nawrockiego
52-60		Kraków	
61	Krzysztof Krzyżanowski	Kraków	
62		Kraków	
63	Andrzej Wysocki	Kraków	
64		Kraków	
65	Teresa Żelazny	Kraków	
66-69		Kraków	
70	Ligia Sierpina	Toruń	
71	Tomasz Bajerski	Toruń	
72	Hanna Koniszewska	Toruń	
73	Danuta Januskowska	Toruń	
74	Maria Kaim	Toruń	
75	Jacek Popławski	Toruń	

Projekt odznaki KIHAM wersja A i B oraz uwagi autora Ryszarda Wcisła.
Źródło: Archiwum NWH.

W dniach 5–6 czerwca 1982 roku odbyła się baczowce Bene krakowskiego Szerepu Szara Siódemka pod Turbaczem zbiórka Pełnomocników Kręgów – Członków Porozumienia KIHAM, gdzie według protokołu z dnia 5 czerwca: *4/ Pełnomocnicy przyjęli do wiadomości ustalenie Rady Porozumienia, że znaczek Porozumienia KIHAM (wykonany w metalu według projektu dh R. Wcisły) będzie noszony na węzle-suwaku spinającym chustę. Znaczkę będą przyznawane przez Kręgi we właściwy sposób dla ich specyfiki i tradycji z uwzględnieniem ogólnych zasad ustalonych przez Radę Porozumienia*².

Wybór odznaki w formie suwaka do chusty nie był przypadkowy. W tym czasie członkowie KIHAM nosili polowe mundury harcerskie wraz z chustami macierzystych drużyn, w odróżnieniu od pozostałych instruktorów, którzy nosili mundury instruktorskie galowe. Umieszczona w odznace lilijka harcerska przepasana była płaskim węzłem, symbolem światowego skautingu. Wcześniej symbol płaskiego węzła pojawił się na Jubileuszowym Zlocie 70-lecia Harcerstwa zorganizowanym, w dniach 18–20 września 1981 roku na Błoniach w Krakowie, przez krakowski KIHAM.

Producentem odznaki był hm. Stanisław Bańkowski HR, szczepowy 23 WDH i przewodniczący warszawskiego KIHAM, który pracował w Pracowni Złotniczo Grawerskiej Tadeusza Łagowskiego w Warszawie mając uprawnienia czeladnika złotnika. Autorem matrycy odznaki był warszawski grawer Zbigniew Cegielski, który wybił jej cały nakład. Zadaniem Stanisława Bańkowskiego było ręczne wycinanie odznaki z matrycy, małą jubilerską piłką do metalu, wybicie numerów, przylutowanie pierścienia służącego do zakładania na chustę, oksydowanie a także jej rozprowadzanie. Nakład wyniósł 600 numerowanych egzemplarzy.

Ostatecznie odznaka KIHAM miała kształt okręgu o średnicy 25 mm, na otoku napis KRAĞ A. MAŁOWSKIEGO, w środku lilijka z literami ONC przepasana płaskim węzłem. Mocowana była prostopadle do pierścienia. We-

² Zbiory Muzeum Harcerskiego im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w Zakopanem: Protokół, Turbacz/Bene d. 5 VI 82 r., podpisany przez: Przewodniczącego Porozumienia KIHAM Stanisława Czopowicza.

Numer	Imię i nazwisko	Krąg	Uwagi
76	Jacek Podolski	Toruń	
77	Jacek Broniewski	Łódź	
78		Łódź	w zbiorach Witolda Mockała
79	Bogusława Miecznikowska	Łódź	
80	Wojciech Ślęk ?	Toruń	
81	Bożena Klimza	Toruń	
82	Jarosław Nadolski	Toruń	
83	Katarzyna Białkowska	Toruń	
84	Jacek Jabłoński	Toruń	
85	Elżbieta Gryczyk	Toruń	
86	Elżbieta Wierszyło	Toruń	
87	Ewa Gryczyk	Toruń	
88	Jerzy Miecznikowski	Łódź	
89	Janusz Kowalski	Toruń	
90		Łódź	
91	Grażyna Karasińska	Łódź	
92	Stanisław Bańkowski	Warszawa	otrzymał drugi egzemplarz (pierwszy egzemplarz nr 23)
93		Łódź	
94	Leszek Piechota	Łódź	
95	Bronisław Kubiak	Łódź	
96	Grażyna Broniewska	Łódź	
97	Tadeusz Poklewski	Łódź	
98	Andrzej Sokołowski	Łódź	
99	Tatiana Korycka	Łódź	
100		Łódź	
101	Marek Waźbiński	Łódź	
102	Marek Malinowski	Łódź	
103	Kajetan Niemir	Łódź	
104	Krzysztof Woźniak	Łódź	
105	Barbara Słomczyńska	Warszawa	
106–115		Wrocław	
116	Kajetan d'Obyrn	Zakopane	
117–119		Zakopane	
120	Lesław Dall	Zakopane	
121–122		Zakopane	
123	Marek Wojdyło	Zakopane	
124	Stefan Marszałkiewicz	Zakopane	z Nowego Targu
125	Zbigniew Jankowski	Zakopane	
126	Artur Wira	Wrocław	

Numer	Imię i nazwisko	Kraj	Uwagi
127	Roman Błaszkiwicz	Poznań	
128	Marek Brodzki	Wrocław	
129	Agnieszka Matyszczyk	Warszawa	
130		Opole	
131	Waldemar Piotrowski	Warszawa	
132		Opole	
133	Małgorzata Zgoła	Wrocław	
134–135		Opole	
136	Jacek Bąk	Zakopane	
137–140		Zakopane	
141	Jolanta Maksylewicz	Zakopane	
142		Zakopane	
143	Danuta Zając	Zakopane	
144–146		Zakopane	
147	Jerzy Chraczyński	Wrocław	
148	Krzysztof Kepal	Warszawa	
149	Jolanta Jagoszewska	Wrocław	
150	Jerzy Komorowski KPH	Wrocław	
151	Marian Marcińczok	Warszawa	
152	Andrzej Horembała	Wrocław	
153	Marian Rottan	Wrocław	
154	Irena Dawidiuk	Wrocław	
155	Konrad Skorsetz	Wrocław	
156–165		Katowice	
166–175		Zielona Góra	
176	Krzysztof Gargas	Olsztyn	
177	Dorota Stępień	Olsztyn	
178	Małgorzata Orbik	Olsztyn	
179	Ewa Stasiak	Olsztyn	
180	Tomasz Kucharzewski	Olsztyn	
181	Stanisław Beczyński	Olsztyn	nie została wręczona
182	Krzysztof Kowalczyk	Olsztyn	
183	Arkadiusz Broniarczyk	Olsztyn	
184	Robert Doliński	Olsztyn	
185	Adam Czaplinski	Olsztyn	
186	Dariusz Orzoł	Olsztyn	
187	Małgorzata Daciuk	Olsztyn	
188	Grzegorz Siemianowski	Olsztyn	
189	Krzysztof Sroka	Olsztyn	
190	Magdalena Rowińska	Olsztyn	
191	Dariusz Łuczak	Wrocław	

Hm. Ryszard Wcisło, na chuście harcerskiej widoczna odnaka KIHAM.
Fot. domena publiczna.

Autor projektu odznaki

Ryszard Wcisło, pseudonim Chytry Jastrząb (1933–2015), magister inżynier architekt, harcmistrz, komendant Małopolskiej Chorągwi Harcerzy ZHP rok założenia 1918 (1989–1990), naczelnik harcerzy ZHP rok założenia 1918 (1990–1993).

Urodził się 8 kwietnia 1933 w Zakopanem, gdzie spędził dzieciństwo. Następnie wraz z rodziną przeniósł się do Rzeszowa, gdzie uczył się w LO im. Stanisława Konarskiego, w którym zdał maturę w 1950 roku. Z Harcerstwem zetknął się w sierpniu 1944 roku na konspiracyjnej zbiórce późniejszej 3 Rzeszowskiej Drużyny Harcerzy. Po ponownym zamieszkaniu w Zakopanem wraz z bratem Wiesławem we wrześniu 1945 roku wstąpił do 2 Zakopiańskiej Drużyny Harcerzy im. Andrzeja Małkowskiego. Po powrocie do Rzeszowa w październiku 1946 roku został przyjęty do 3 RDH im. Stefana Czarnieckiego, w której 5 stycznia 1947 roku złożył przyrzeczenie harcerskie. Pełnił funkcję gospodarza harcówki i założył zastęp Lwów. W tym czasie zdobył kolejne stopnie harcerskie: młodzika (1946), wywiadowcy (1947) i ćwika (1948). W przededniu likwidacji harcerstwa objął w drużynie funkcję przybocznego.

Studia odbył na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej, uzyskując w 1957 roku tytuł magistra inżyniera architekta.

Po reaktywowaniu ZHP w 1956 roku został drużynowym 14 Krakowskiej Drużyny Harcerzy im. Stefana Czarnieckiego przy Technikum Energetycznym w Hufcu Kraków-Zwierzyniec. Objął funkcję szczepegowego powstałego w 1958 roku Białego Szczepu, który utworzyły 14 KDH i 18 KDH. Ponadto pełnił funkcję sekretarza komendy (1959–1960) i kierownika ref. starszoharcerskiego (1962/63) Hufca Kraków-Zwierzyniec. W tym czasie zdobył stopnie instruktorskie przewodnika (2 VI 1957) i podharcmistra (1 kwietnia 1959) oraz stopień harcerza orlego (3 listopada 1959).

W 1963 roku przeniósł się do Szczepu Lotniczego im. Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury 19 KDH w Hufcu Kraków-Kleparz-Łobzów, gdzie objął funkcję zastępcy szczepegowego i drużynowego Dywizjonu Słonecznych Dróg (drużyny nazywano tu dywizjonami). Działał w zespole instruktorskim, dzięki któremu Dziewiętnastka stała się jednym z wiodących środowisk harcerskich Krakowa. Zaprojektował sztandar szczepegu, wręczony w 1964 roku. Stopień harcmistrza otrzymał 22 lipca 1964 roku.

W roku szkolnym 1967/68 przeniósł się do Szczepu Huragan. Od listopada 1967 roku do czerwca 1968 roku pełnił funkcję komendanta Szczepu Huragan B, a od czerwca 1969 roku do kwietnia 1970 roku – drużynowego 28 KDH. W 1960 roku został przyjęty do Kręgu Puszczańskiego Czarnego Dębu, który działał w Rzeszowie pod wodzą p.hm. Adama Rząsy. Otrzymał w nim miano Chytry Jastrząb. Krąg ten kontynuował tradycje przedwojennego harcerstwa, a szczególnie ideę puszczaństwa.

W roku szkolnym 1973/74 był kierownikiem Referatu Organizacyjnego Komendy Hufca Kraków-Krowodrza, w którym współkierował akcją sztandarową i wszedł w skład redakcji okolicznościowego wydawnictwa *Rok sztandarowy Hufca ZHP Kraków-Krowodrza* (Kraków, 1974).

Numer	Imię i nazwisko	Krąg	Uwagi
192	Mirosław Andzelewicz	Wrocław	
193	Danuta Osiecka	Wrocław	
194	Aleksander Kisil	Wrocław	
195	Artemida Michalik	Wrocław	
196	Mirosław Wiązek	Wrocław	
197	Wojciech Kupczyński	Wrocław	
198	Bogdan Rydel	Wrocław	
199	Andrzej Mikołajczyk	Wrocław	
200	Marek Kamecki	Wrocław	
201	Robert Kowalewski	Warszawa	
202	Andrzej Majerski	Warszawa	
203	Andrzej Jacewski	Warszawa	
204	Andrzej Gorczycki	Warszawa	
205		Katowice	
206	Wioletta Malarczyk	Wrocław	
207	Marian Miszczuk	Warszawa	
208	Jacek Chodorski	Wrocław	otrzymał drugi egzemplarz (pierwszy egzemplarz nr 428)
209	Henryk Ciuk	Warszawa	
210–212		Kraków	
213	Dorota Heliasz	Kraków	
214–217		Kraków	
218	Krzysztof Malak	Kraków	
219–221		Kraków	
222	Bożena Jugowiec	Kraków	
223		Kraków	
224	Henryk Baniowski	Kraków	
225–254		Kraków	
255	Maria Godyń	Kraków	
256		Kraków	
257	Tadeusz Żelazny	Kraków	
258–260		Kraków	
261	Krzysztof Heilman	Kraków	
262–279		Kraków	
280	Grzegorz Bigaj	Poznań	
281	Wojciech Celichowski	Poznań	
282	Jan Celichowski	Poznań	
283	Hubert Sarrazin	Poznań	
284	Anna Celichowska	Poznań	
285	Remigiusz Wojtek	Poznań	

Numer	Imię i nazwisko	Krąg	Uwagi
286	Aleksandra Nowak	Poznań	
287	Małgorzata Szczepańska	Poznań	
288	Piotr Stawicki	Poznań	
289	Grzegorz Owczarzak	Poznań	
290	Maciej Musiał	Poznań	
291	Aleksander Motała	Poznań	
292	Franciszek Kurek	Poznań	
293	Bogusław Kowalczyk	Poznań	
294	Michał Preisler	Poznań	
295	Mirosław Sworek	Poznań	
296	Hanna Małecka	Poznań	
297	Marek Wiciak	Poznań	
298	Wojciech Król	Poznań	
299	Roman Banaszak	Poznań	
300–303		Opole	
304–307		Katowice	
308–309		Trzebinia	
310–319		Bydgoszcz	
320	Jan Pastwa	Gdańsk	z Gdyni
321–331		Gdańsk	
332	Marek Stępa	Gdańsk	
333		Gdańsk	
334	Krzysztof Bruski	Gdańsk	
335–339		Gdańsk	
340	Ireneusz Fechner	Poznań	
341	Iwona Jankowiak	Poznań	
342	Beata Kolska	Poznań	
343	Wojciech Cichy	Poznań	
344	Andrzej Woźniak	Poznań	
345	Piotr Janaszek	Poznań	
346	Przemysław Smulski	Poznań	
347–349		Poznań	nie przyznano, w zbiorach Macieja Musiała
350–354		Bydgoszcz	
355		Bydgoszcz	w zbiorach Jakuba Deląga
356–359		Bydgoszcz	
360–365		Katowice	
366–368			

W następnym roku powrócił do pracy w szczeplach lotniczych. Początkowo został komendantem Szczepu Gwiazdowego Szlaku (1974–1975), następnie był zastępcą komendanta (1976–1979) i komendantem (1979–1981) Szczepu Lotniczego Słonecznych Dróg. Otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL (22 lipca 1977).

W latach osiemdziesiątych włączył się w działalność Porozumienia KIHAM. W jej ramach był inicjatorem i komendantem Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa na krakowskich Błoniach (18–20 września 1981). Był również komendantem Po-

gotowia Zimowego Harcerek i Harcerzy powołanego w 1982 roku przez Radę Porozumienia KIHAM. Od 1983 roku uczestniczył w działaniach niejawnego Ruchu Harcerskiego. Był współorganizatorem ogólnopolskiego spotkania harcerzy z papieżem Janem Pawłem II w Tarnowie (9 czerwca 1987) oraz sygnatariuszem Listu otwartego do społeczeństwa polskiego (22 maja 1988).

Po reaktywowaniu Szczepu Lotniczego Gwiazdzistego Szlaku na terenie Szkoły Podstawowej nr 109 na Białym Prądniku został jego komendantem (1985–1988). Był przewodniczącym komisji stopni harcerskich (1983–1985), zastępcą komendanta (1988/89) i członkiem Rady (1985–1989) Hufca Kraków-Krowodrza.

Współtworzył ZHP rok założenia 1918, w którym we wrześniu 1989 został p. o. hufcowym Hufca Harcerzy Kraków IV oraz komendantem Małopolskiej Chorągwi Harcerzy. 15 grudnia 1990 roku Rada Naczelna ZHP rok założenia 1918 wybrała go na funkcję naczelnika harcerzy, którym został mianowany 16 stycznia 1991 roku. Funkcję tę pełnił do lutego 1993 roku. W tym czasie uczestniczył w rozmowach mających na celu połączenie ZHP rok założenia 1918 z ZHR.

Z ramienia ZHP r. zał. 1918 pełnił funkcję zastępcy komendanta Jubileuszowego Zlotu 80-lecia Harcerstwa w Olsztynie k. Częstochowy (1991).

Po 1995 roku przejściowo był drużynowym 19 Krakowskiej Lotniczej Drużyny Harcerzy Ptaki Polskie i 19 KLDH Orli Szaniec. W latach 1998–2012 pełnił funkcję komendanta Szczepu 19 Krakowskich Drużyn Lotniczych im. Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury (ZHR).

W 2003 roku po ujawnieniu przez IPN teczek SB dotyczących jego działalności harcerskiej został uznany za osobę pokrzywdzoną i represjonowaną.

Zmarł 25 października 2015 roku. Został pochowany w grobie rodzinnym na cmentarzu Rakowickim. W jego pogrzebie wzięło udział kilkuset harcerzy i instruktorów. ■

Krzysztof Wojtyca,

Biogram Ryszarda Weisły, Harcerski Słownik Biograficzny, t. 5 (fragmenty)

Numer	Imię i nazwisko	Kraj	Uwagi
369	Stanisław Czopowicz	Warszawa	otrzymał drugi egzemplarz (pierwszy egzemplarz nr 9)
370–379		Gdańsk	
380	Ewa Borkowska	Gdańsk	
381–389		Gdańsk	
390	Piotr Wiśniewski	Gorzów Wielkopolski	
391	Wojciech Poźniak	Gorzów Wielkopolski	
392	Włodzimierz Biały	Gorzów Wielkopolski	
393	Andrzej Lochowski	Gorzów Wielkopolski	
394	Andrzej Nawojczyk	Gorzów Wielkopolski	
395	Andrzej Karut	Gorzów Wielkopolski	
396	Aleksandra Swinde	Gorzów Wielkopolski	
397–399		Opole	
400	Wiesław Pietruszak	Gorzów Wielkopolski	
401	Renata Wieczorek	Gorzów Wielkopolski	
402	Jacek Górski	Gorzów Wielkopolski	
403	Henryk Sokołowski	Gorzów Wielkopolski	
404	Katarzyna Pezda	Gorzów Wielkopolski	
405	Edward Łukaszewicz	Gorzów Wielkopolski	
406	Wiesław Górski	Gorzów Wielkopolski	
407	Antonina Beiger	Gorzów Wielkopolski	
408	Halina Kłosowska	Gorzów Wielkopolski	
409	Alicja Ciebielska	Gorzów Wielkopolski	
410			
411–412		Opole	
413		Gorzów Wielkopolski	
414	Wiesław Pietruszak	Gorzów Wielkopolski	
415–417		Trzebinia	
418	Ryszard Jestke	Gdańsk	z Gdyni
419			
420		Opole	
421	Julian Toporowski	Opole	z Kluczborka
422–424		Opole	
425	Krzysztof Lisowski	Wrocław	
426	Andrzej Drabikowski	Wrocław	
427	Włodzimierz Stawski KPH	Wrocław	
428	Jacek Chodorski	Wrocław	otrzymał drugi egzemplarz (pierwszy egzemplarz nr 208)
429			
430–431		Poznań	

Numer	Imię i nazwisko	Kraj	Uwagi
432-438			
439		Poznań	
440-449		Trzebinia	
450-452			
453	Tomasz Maracewicz	Gdańsk	
454-459			
460-461		Opole	
462	Jacek Kudziór	Opole	z Kluczborka
463-464		Opole	
465	Waldemar Świerczek	Opole	z Krapkowic
466-469			
470	Zbigniew Sawicki	Wrocław	
471	Dorota Fortuna	Wrocław	
472	Zuzanna Drabikowska	Wrocław	
473	Adam Szczepaniak	Wrocław	
474	Grzegorz Smoleń	Wrocław	
475	Wacław Leszczyński KPH	Wrocław	
476	Danuta Leszczyńska KPH	Wrocław	
477	Zofia Skala KPH	Wrocław	
478	Zygmunt Galdzicki KPH	Wrocław	
479	Grażyna Rugor	Duszniki	
480	Wojciech Rugor	Duszniki	
481	Leszek Bobula	Duszniki	
482	Marta Midura	Duszniki	
483	Dariusz Zdrolik	Duszniki	
484	Mirosław Turzański	Duszniki	
485	Małgorzata Sikora	Duszniki	
486	Jerzy Król	Duszniki	
487	Jerzy Makowski	Duszniki	
488	Wioletta Skowron	Duszniki	
489	Ewa Bergel	Duszniki	
490	Janusz Holcman	Duszniki	
491	Marlena Ślusarek	Bolesławiec	
492	Jolanta Skorupska	Bolesławiec	
493	Ryszard Skawiński	Bolesławiec	
494	Zdzisław Abramowicz	Bolesławiec	
495	Leszek Gawryś	Bolesławiec	

Odnaka KIHAM nr 120.
Zbiory biory Muzeum Harcerskiego
im. Olgi i Andrzeja Małkowskich
w Zakopanem

dług Informacji Stanisława Bańkowskiego, na indywidualne życzenie, producent zmieniał pierścien na zapinkę, co umożliwiło przypięcie jej do kragi lub do munduru.

Pierwsze numerowane odznaki zostały dostarczone 24 czerwca 1982 roku przez Stanisława Bańkowskiego na zbórkę warszawskiego KIHAM, która według relacji Tomasza Sikorskiego, odbyła się w budynku Głównej Kwatery ZHP, w siedzibie Komendy Chorągwi Stołecznej. Odnaka numer 1, jako honorowa, została wręczona 26 czerwca hm. Stanisławowi Broniewskiemu ps. Orsza. Odnaka kosztowała w czerwcu 100 zł, a we wrześniu z powodu inflacji 120 zł.

Stanisław Czopowicz, *KIHAM. Zarys wydarzeń, wybór dokumentów i relacji*, Warszawa, 1998, wydanie II

26 czerwca 1982 roku Rada Naczelna ZHP rozwiązała Radę Porozumienia KIHAM pod zarzutem prowadzenia działalności rozłamowej w związku. W proteście przeciwko tej decyzji, na apel Rady Porozumienia KIHAM na Jasnej Górze w Częstochowie 12 września 1982 roku, Kręgi Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego zakończyły swoją działalność poprzez samorozwiązanie się.

Odnazka przynależności do KIHAM stała się odznaką pamiątkową. KIHAM Chorągwi Krakowskiej ustalił to nawet formalnie w swoim rozkazie: *Po dwóch latach działalności podjęliśmy w dniu 14 września 1982 decyzję o rozwiązaniu się jako Krąg Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (...).*

Ustalam suwak do chusty z metalową lilijką spiętą węzłem płaskim zamkniętą w okręgu z napisem Krąg A. Małkowskiego jako znak pamiątkowy naszego kręgu. Drużynowy hm. Tadeusz Zorski³.

Rysunek odznaki KIHAM został umieszczony na nagrobku harcmistrza Mariusza Dopierały (1955–1991)⁴, przewodniczącego bydgoskiego KIHAM w latach 1980–1982⁵.

W 2000 roku, w ramach obchodów 20-lecia KIHAM, została wydana pamiątkowa odznaka: XX ROCZNICA 1980–2000 KRĄG A. MAŁKOWSKIEGO, zaprojektowana przez hm. Ryszarda Wcisłę. Nawiązuje ona wzornictwem do odznaki KIHAM z 1982 roku. Występuje w dwóch wersjach; bita w srebrze i wykonana w srebrzonym mosiądzu. o wymiarach: 30 x 29 [mm], zapinana na pins.

³ Archiwum NWH: Książka pracy KIHAM Chorągwi Krakowskiej Rok 1981/1982, Rozkaz L. 10/1.10.[19]82.

⁴ Cmentarz komunalny w Bydgoszczy przy ul. Kscyńskiej.

⁵ Krzysztof Wojtyca, *Mariusz Dopierała, Harcerski Słownik Biograficzny*, t. 5, Warszawa, [2019], s. 60–62.

Numer	Imię i nazwisko	Krąg	Uwagi
496	Zbigniew Berdzik	Bolesławiec	
497	Joanna Maciaszek	Bolesławiec	
498	Elżbieta Szopa	Bolesławiec	
499	Robert Łysakowski	Bolesławiec	
500–513			
514	Maciej Lisicki	Gdańsk	z Gdyni
515-519			
520-524		Kielce	
525	Magdalena Szmyd	Kielce	
526-528		Kielce	
529-558			
559	Mariusz Premik	Warszawa	otrzymał drugi egzemplarz (pierwszy egzemplarz nr 33)
560-569			
570	Maryla Rajzer	Kudowa-Zdrój	
571	Grzegorz Kowalczyk	Kudowa-Zdrój	
572	Iwona Bańska	Kudowa-Zdrój	
573	Ewa Stefaniak	Kudowa-Zdrój	
574	Ryszard Chowet	Kudowa-Zdrój	
575	Elżbieta Szlegier	Kudowa-Zdrój	
576	Małgorzata Kadłubicka	Kudowa-Zdrój	
577	Barbara Sikora	Kudowa-Zdrój	
578-579			
580	Maria Krystjanik	Łódź	
581	Robert Kansy	Łódź	
582	Elżbieta Sochaczewska	Łódź	
583			
584	Małgorzata Domagalska	Łódź	
585	Elżbieta Kułak	Łódź	
586	Marek Butkiewicz	Łódź	
587	Elżbieta Sobczak	Łódź	
588			
589	Jerzy Chmurski	Łódź	
590-599			
600	Andrzej Chyrowicz	Katowice	

Niepełna imienna ewidencja odznak KIHAM została sporządzona na podstawie zachowanych w archiwum Niezależnego

Wydawnictwa Harcerskiego list wydanych odznak, a także poszukiwań autora. ■

L. Dall

Marek Karpiński

25 LAT MUZEUM HARCERSKIEGO IM. OLGII I ANDRZEJA MAŁKOWSKICH W ZAKOPANEM

Idea powstania Muzeum Harcerskiego im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w Zakopanem sięga 1981 roku i działalności Kręgu Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego w Zakopanem. Z tego kręgu wyewoluowało Stowarzyszenie Muzeum Harcerskiego im. Olgi i Andrzeja Małkowskich, dzięki któremu zaistniała stała ekspozycja.

Pierwotna siedziba Muzeum mieściła się w zabytkowej chacie góralskiej przy ulicy Droga do Rojów 6. Uroczyste otwarcie nastąpiło

19 maja 2001 roku. W dwóch izbach ekspozycyjnych były pamiątki po Patronach Muzeum – fotografie, odznaczenia, dyplomy, mundur z krzyżem harcerskim Olgi i jej wnuczki Krysztyny, pianino Olgi z Dworku Cisowego, meble, książki i bibeloty.

Odrębną kolekcją muzeum są wydawnictwa harcerskie, szczególnie czasopisma oraz jednodniówki wydawane w kraju i poza jego granicami. Jest to prawdopodobnie największy w kraju zbiór czasopism emigracyjnych.

Kolejną lokalizacją Muzeum od 2008 roku, było Gimnazjum Nr 1 im. Olgi i Andrzeja Małkowskich przy ulicy Nowotarskiej 42 w Zakopanem. Po dziesięciu latach współpracy z dyrekcją Gimnazjum, ekspozycja została przeniesiona do willi Czerwony Dwór.

Od 11 listopada 2018 roku Muzeum mieści się w przy ul. Kasprusie 27, w siedzibie Centrum Kultury Rodzimej. Jest to jak się wydaje, lokalizacja docelowa.

Kuratorem i opiekunem zbiorów od początku jest Lesław Dall.

M. Karpiński

Fragment ekspozycji Muzeum Harcerskiego im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w willi Czerwony Dwór. Fot. Marek Karpiński, Zakopane, 2020 r.

Muzeum Harcerskie
im. Olgi i Andrzeja Małkowskich
w Zakopanem

Willi Czerwony Dwór
ul. Kasprusie 27,
34-500 Zakopane

tel. +48 608 438 794
www.muzeum.harcerskie.pl
e-mail: muzeum@harcerskie.pl
czynne w soboty w godz. 10–16

Paweł Bezak

25 LAT MUZEUM HARCERSTWA W WARSZAWIE

Projekt odznaki pamiątkowej.
Proj. Tomasz Ściborowski.

Choć Muzeum Harcerstwa istnieje formalnie od 2001 roku, to idea stworzenia takiej instytucji jest znacznie starsza. Jej korzenie sięgają początków Harcerstwa. W 1916 roku pisano: *Już piąty rok dobiega od czasu, gdy organizacja harcerska rozwija się na ziemiach polskich... Pracy tej widoczne owoce chcielibyśmy widzieć zorganizowane razem, dostępne dla wszystkich tych, którzy pracują w skautingu lub interesują się nim. Chcemy stworzyć muzeum harcerskie, które przyczyniłoby się do rozszerzenia wiadomości o harcerstwie.*

Przez wiele lat próbowano stworzyć harcerskie muzeum. Jednym z najważniejszych orędowników tej idei był harcmistrz Wacław Błażejewski, który chciał założyć takie muzeum w Warszawie. Wybuch II wojny światowej zniweczył te plany. Po wojnie podejmowano próby tworzenia kolekcji harcerskich.

Przełom nastąpił w 2001 roku. Dzięki hm. Teresie Hernik, zastępczyni Naczelnika ZHP, powstał zespół historyków i muzealników, kierowany przez profesora Tadeusza Polaka. Rezultatem prac zespołu był statut Muzeum

Harcerstwa w Warszawie, uzgodniony z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

6 czerwca 2001 roku Naczelnik ZHP, hm. Wiesław Maślanka, powołał do życia muzeum, pierwszym dyrektorem hm. Andrzeja Borodzika. Jego następczynią została hm. Katarzyna Traczyk, pełniącą tę funkcję w latach 2005–2021, a następnie p hm. Paweł Bezak. Do nowo powstałej placówki, mieszczącej się przy ulicy Konopnickiej 6, przekazano księgozbiór oraz archiwum historyczne Głównej Kwatery ZHP.

Dziś, dzięki połączeniu wysiłków tych, którym bliska jest troska o zachowanie harcerskiego dziedzictwa, muzeum stało się bardzo bogatym źródłem wiedzy o dorobku Harcerstwa. Jest w tym ogromna zasługa zespołu instruktorów i wolontariuszy naszej placówki, wspieranych przez Radę Muzeum, którą kieruje profesor doktor habilitowany Adam Massalski.

Przez ćwierć wieku naszej działalności zgromadziliśmy ponad 100 000 różnorodnych pamiątek, mamy blisko 20 000 jednostek archiwalnych i ponad 16 500 nagrań na różnych nośnikach. Księgozbiór muzealny obejmuje niemal 23 000 tytułów – książek, czasopism i rękopisów. Dorobek placówki obejmuje blisko czterdzieści publikacji, przeszło pięćdziesiąt wystaw oraz ponad tuzin sympozjów i konferencji naukowych.

Z odpowiedzialności za zachowanie, zabezpieczenie i dostępność naszych harcerskich pamiątek nie może nas nikt zwolnić, zwłaszcza u progu drugiego stulecia istnienia. ■

P. Bezak

Jeden z eksponatów: Płat sztandaru Hufca Harcerzy w Oświęcimiu, 1935 r.
Zbiory Muzeum Harcerstwa w Warszawie, nr inw. MH/447/1/ZG.

Tomasz Sikorski

RECENZJA KSIĄŻKI PAWŁA SZCZERBIŃSKIEGO POD ZNAKIEM ŻUBRA¹

Można śmiało stwierdzić, że Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego w Spale, trzeci kolejny zlot narodowy ZHP, był największym i najważniejszym wydarzeniem w historii tej organizacji w II Rzeczypospolitej. Taka ocena wydarzenia wynika zarówno z ilości jego uczestników, z państwowej rangi imprezy, której taki charakter nadał swoją obecnością prezydent RP prof. Ignacy Mościcki, jak również z bogactwa wydarzeń mających miejsce podczas zlotu oraz licznych wydawnictw i pamiątek wytworzonych na jego okoliczność.

Zlot w Spale nie doczekał się dotąd odrębnego opracowania monograficznego. Wacław Błazejewski, w swojej książce *Z dziejów harcerstwa polskiego 1910–1939* poświęcił Zlotowi zaledwie dwie i pół strony tekstu. Tym samym należy stwierdzić, że publikacja Pawła Szcherbińskiego ma charakter pionierski i już tylko z tego względu jest godna uwagi i uznania. Analizując przypisy i bibliografię łatwo zauważyć, że literatura przedmiotu jest uboga, a autor wykorzystał ją głównie do wyszukiwania szczegółów mających epizodycznie uzupełniać prowadzoną przez niego samodzielnie rekonstrukcję zdarzeń przelewaną na ciekawą, całkowicie własną narrację. Autor wnikliwie zapoznał się z zasobami źródłowymi dostępnymi w archiwach i bi-

bliotekach oraz przeanalizował zbiory uznanych kolekcjonerów harcerskich pamiątek. Działania badawcze dały bardzo dobre rezultaty. Autor zmierzył się ze słabo uporządkowanymi, czy wręcz rozproszonymi zasobami w Archiwum Akt Nowych wykazując się wyjątkowo dobrą intuicją archiwisty pozwalającą mu niejednokrotnie znajdować cenne dla tematu pracy obiekty w mało oczywistych miejscach. Skutecznie wykorzystał merytoryczną treść raportów Komendy Zlotu oraz informacje zawarte w zlotowych wydawnictwach. Należy docenić umiejętność autora do przekładania na ciekawą, wartościową narrację treści ogłoszeń, katalogów, cenników, regulaminów, itp. Jak autor pisze we

wstępie, budował fragmenty narracji również w oparciu o zachowane do naszych czasów pamiątki zlotowe.

Istotne było pokazanie w pierwszym rozdziale podobnych zlotów zarówno skautowych, jak i harcerskich, z podkreśleniem tych, które odbyły się z udziałem naszych reprezentacji w imprezach skautingu innych państw. Chodzi tu zarówno o zloty narodowe, jak i o odbywające się od 1920 roku, co cztery lata zloty światowe, tzw. jamboree. Tym samym dla czytelników idea i istota imprezy w Spale może być lepiej zrozumiała.

Kolejne trzy rozdziały stanowiące zasadniczą część opracowania. W uporządkowany, rzeczowy i precyzyjny sposób ukazują szczegóły wszystkich elementów planistycznych, organizacyjnych i wykonawczych zlotu. Czytelnik ma możliwość zapoznania się ze szczegółami złożonego przedsięwzięcia podjętego z tak wielkim rozmachem i skutecznie zrealizowanego. Nawet w dzisiejszych realiach musi robić wrażenie bogactwo najróżniejszych aktywności i zakres podjętych działań dla sprawnego przeprowadzenia zlotu i uczynienia go atrakcyjnym dla uczestników i gości. W pracy przywołanych zostało również wiele mało znanych lub praktycznie dzisiaj nieznanymi nazwisk osób, które odegrały ważne role w przygotowaniu i pokierowaniu przebiegiem zlotu.

Atrakcyjnym zilustrowaniem pracy oraz wartością samą w sobie jest zawarta w niej ikonografia. Autor musiał zadać sobie wiele trudu, żeby zgromadzić tak obszerny mate-

¹ Paweł Szcherbiński, *Pod znakiem żubra. Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego w Spale 11–25 lipca 1935*, Warszawa, 2025, 222 s. Wydawcy: Instytut Śląski, Opole; Jakobstaf! Fundacja Harcerstwa, Warszawa.

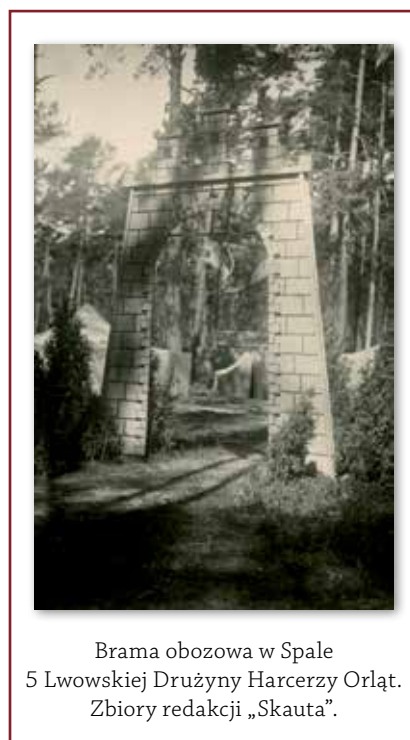

Jedna z kart pocztowych wydana na Zlot Jubileuszowy Harcerzek w Spale 11–25 lipca 1935 r. przez Komendy Hufców Harcerzek w Krakowie. Seria ta, dopcypnymi podpisami prezentowała dziedziny w jakich specjalizowały się poszczególne Chorągwie Harcerzek na Zlocie w Spale. Rysował Tadeusz Orłowicz. Zbiory redakcji „Skauta”.

riał stanowiący reprezentatywną, materialną pozostałość po spalskim zlocie. Po raz pierwszy w historii polskiego harcerstwa miało miejsce zdarzenie, które zostało tak bogato i skutecznie wykorzystane komercyjnie. Poza prasą zlotową i zdjęciami oficjalnych serwisów fotograficznych, wydana była plakietka zlotu, odznaki, różnych rozmiarów ryngrafy, przywieszki, galanteria szklana – kubki, szkatułki, przyciski do papieru, metalowe nabicia na harcerskie ciupagi, proporzki, pocztówki, koperty, listowy papier zlotowy i szereg innych okolicznościowych przedmiotów, a nawet jeszcze w trakcie trwania imprezy ukazał się w sprzedaży pamiątkowy fotograficzny album. Znaczny procent tych obiektów udało się autorowi odszukać, zeskanować, sfotografować i umieścić w publikacji znacznie podnosząc jej wartość dokumentacyjną i poznawczą. Dokonując wyboru części obiektów ikonograficznych Autor musiał wejść w obszar badawczy objęty falerystyką – nauką pomocniczą historii zajmującą się dziejami odznaczeń i odznak.

Autor trafnie zauważył, że Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego w Spale szeregiem symboli i pamiątek nawiązywał do

podobnych charakterem motywów i przedmiotów, które powstały w związku ze zlotem skautingu węgierskiego w Gödöllő koło Budapesztu w 1933 roku. Zlot w Spale w historii Harcerstwa miał podobnie wielkie znaczenie

Brama obozowa w Spale
5 Lwowskiej Drużyny Harcerzy Orląt.
Zbiory redakcji „Skauta”.

jak zlot w Gödöllő dla skautów na Węgrzech. Swoją tezę autor udowodnił wyborem części obiektów ikonograficznych.

Konstrukcja książki jest logiczna i przejrzysta. Autor prowadzi narrację w sposób uporządkowany, chronologicznie i ciekawym językiem przyjaznym dla czytelnika. Książka wzbogaca historiografię Harcerstwa o ważną i ambitną pozycję.

Tekst publikacji oraz ilustrujący ją zbiór ikonograficzny stanowią rozbudowaną i znacznie wzbogaconą treść pracy magisterskiej autora: *Harcerstwo w jubileuszu swojego 25-lecia – Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego w Spale 10–25 lipca 1935 r.* obronionej w 2023 roku na Wydziale Nauk Humanistycznych Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Praca ta w XII edycji Konkursu im. hm. Olgierda Fietkiewicza została wyróżniona w 2024 roku nagrodą II stopnia w kategorii prac magisterskich.

Książka została wydana na wysokim poziomie edytorskim. Zachęcam do lektury tej wartościowej publikacji. ■

T. Sikorski, Warszawa

